

ЗДРУЖЕНИЕ ЗА ЗАШТИТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ОПАСНОСТ
МАКЕДОНСКИ НАЦИОНАЛЕН КОМИТЕТ НА СИНИОТ ШТИТ

ASSOCIATION FOR PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE AT RISK
MACEDONIAN NATIONAL COMMITTEE OF THE BLUE SHIELD

e – ШТИТ

Електронско списание за културното наследство

e – SHIELD

an Electronic Journal for the Cultural Heritage

ISSN 1857-9086
www.sinstit.org.mk
www.blueshield.org.mk

Број 5 / 2019
Vol. 5 / 2019

Финансиски поддржано од Министерството за култура на РС Македонија

Издавач:

МНК СИН ШТИТ - Здружение за заштита на
културното наследство во опасност

За издавачот:

Проф. д-р Даворин Трпески
Претседател на МНК Син штит

Главен и одговорен уредник:

Проф. д-р Даворин Трпески

Секретар:

Оливера Џартовска Тачевска

Редакциски одбор:

Проф. д-р Даворин Трпески
Проф. д-р Крсте Богоески
Д-р Лазар Шуманов
Захаринка Алексоска - Бачева
М-р Даниела Трајкова - Крстик

Меѓународен уредувачки одбор:

Проф. д-р Љилјана Гавриловиќ, Србија
Проф. д-р Питер Стоун, Обединето кралство
Проф. д-р Фридрих Т. Шипер, Австрија
Проф. д-р Јорис Кила, Холандија
Карл фон Хабзбург - Лотринген, Австрија

Лектура:

КОНТИНЕО - јазични услуги

Превод:

КОНТИНЕО - јазични услуги
(Борче Тренчевски)

Коректура и компјутерска обработка:

Даворин Трпески

Контакт:

МНК СИН ШТИТ
УКИМ - Природно-математички факултет
Институт за етнологија и антропологија
Ул. Архимедова, бр. 3, Скопје
Република С. Македонија
www.sinstit.org.mk
e-stit@sinstit.org.mk

Publisher:

MNC BLUE SHIELD – Association for
Protection of Cultural Heritage at Risk

For the Publisher:

Prof. Davorin Trpeski, PhD
President of the MNC Blue Shield

Editor-in-chief:

Prof. Davorin Trpeski, PhD

Secretary:

Olivera Dzartovska Tachevska

Editorial Board:

Prof. Davorin Trpeski, PhD
Prof. Krste Bogoeski, PhD
Lazar Shumanov, PhD
Zaharinka Aleksoska – Bacheva
Daniela Trajkova – Krstik, MA

Internation Advisory Board:

Prof. Ljiljana Gavrilović, PhD, Serbia
Prof. Peter Stone, PhD, Unated Kingdom
Prof. Friedrich T. Schipper, PhD, Austria
Prof. Joris Kila, PhD, Netherlands
Karl von Habzburg - Lothringen, Austria

Proofreading:

KONTINEO - language services

Translation:

KONTINEO - language services
(Borche Trenchevski)

Corrections and Computer processing:

Davorin Trpeski

Contact:

MNC BLUE SHIELD
Sts. Cyril and Methodius University
Institute of Ethnology and Anthropology
Arhimedova 3, 1000 Skopje
Republic of N. Macedonia
www.sinstit.org.mk
e-stit@sinstit.org.mk

Содржина	Contents
Секавање на Јован Ристов	5 In memoriam Jovan Ristov
Даворин Трпески УНЕСКО и охридското заштитено подрачје: прилог кон пропаѓањето на системот на заштита на наследството	23 Davorin Trpeski UNESCO and Ohrid Protected Area: The Collapse of the System Heritage Protection
Митко Богдановски Евакуација на луѓе и музејски добра во случај на пожар	37 Mitko Bogdanovski Evacuation of People and Museum Good in the Event of Fire
Крсте Богоески Безбедност на музејските колекции и заштита од пожар	49 Krste Bogoeski Safety of Museum Collections and Fire Protection

СЕЌАВАЊЕ НА
Јован Ристов
(1949 – 2018)

На 7-ми декември 2018 година, на 69 годишна возраст почина еден од најистакнатите членови на Македонскиот национален комитет на Синиот штит, правник и протектолог, кој речиси целиот свој работен век го помина во правната заштита на културното наследство. Членовите на МНК Син штит, на МНК ИКОМ и на МНК ИКОМОС се простија од човекот кој со својата човечност и со својата стручност остави траен белег во македонското општество во времето во кое живееше.

Јован Ристов е роден на 25 октомври 1949 година во с. Дреново, Кавадарци. Во 1972 година дипломира на Правниот факултет во Скопје и

веднаш се вработува како правен застапник на агрокомбинатот „Тиквеш“ од Кавадарци. Во 1975 година се вработува во Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата во Скопје, најпрво како Секретар – правник (1975 – 1976), потоа како раководител на Секторот за заеднички служби и на Бирото за евиденција, документација и информации (1976 – 1977). Во периодот од 1977 до 1979 година работи како правен советник за заштита на спомениците на културата и природните реткости, а од 1979 до 1984 како референт за правна заштита на спомениците на културата. Во периодот од 1984 до 1987 година ги обавувал функциите в.д. помошник директор, потоа в.д. директор и в.д. технички директор на Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата во Скопје. Од 1987 до 1988 работи како помошник на претседателот на Републичкиот комитет за култура и бил одговорен за заштита на спомениците на културата и природните реткости, архивската, библиотечната, кинотечната и музејската дејност и меморијалното одбележување на настани и личности. Во наредниот период (1988 – 1990) работи како помошник на претседателот на Републичкиот комитет за образование, култура и физичка култура, како одговорен за заштита на спомениците на културата, архивската, библиотечната, кинотечната и музејската дејност и меморијалното одбележување на настани и личности. Во 1990 година повторно се враќа во Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата во Скопје, овојпат како негов директор до 1999 година во два мандати, а во периодот од 1999 до 2002 година е советник за правна заштита на културното наследство. Од 2002 до 2004 година е вршител на должност директор на Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата во два мандати. Јован Ристов е идеен творец и основач на Управата за заштита на културното наследство при Министерството за култура на Република Македонија, а исто така и нејзин прв директор во периодот од 2004 до 2006 година. Во периодот од 2006 до неговото пензионирање во 2014 година работи како советник за правна заштита на културното наследство во неговата матична институција, сега преименувана, Национален конзерваторски центар.

За време на својот работен век Јован Ристов бил вклучен и мноштво сојузни органи и тела на поранешната СФР Југославија. Бил член на Комисијата на Сојузниот извршен совет за координација на примената на ратификуваните меѓународни конвенции за заштита на културното наследство (1978-1982 година); член на Одборот за природно и градителско наследство на Советот за човекова средина и просторно уредување на СФРЈ (1978-1982 година); член на Правната секција при Сојузот на друштвата на конзерваторите на Југославија (1975-1990 година). Исто така, бил вклучен и во меѓурепубличките органи и тела во поранешната СФР Југославија: член на меѓурепубличкиот одбор за спречување на крајби, шверц и пренос на сопственост на културни добра (1977-1980 година); член на Координативниот одбор на републичките и покраинските заводи за заштита на природата и

спомениците на културата (1980-1987 година); раководител на Заедничката работна група на републичките заводи за заштита на спомениците на културата од СР Македонија и СР Босна и Херцеговина, за класификација, валоризација и категоризација на спомениците на културата (1980-1981).

Од републичките органи во рамките на СФР Југославија учествувал како член на Секретаријатот на Секцијата за култура на Републичката конференција на ССРМ, два мандати едноподруго (1978-1985 година); член на одборот за соработка со УНЕСКО при Републичката комисија за културни врски со странство (1979-1982 година); член на Претседателството на Советот за заштита и унапредување на човековата околина на СР Македонија (1982-1986 година); член на Републичкиот комитет за култура (1986-1987 година); член на Комисијата за заштита на спомениците на културата на Републичката заедница на културата (1988-1991 година).

По растурањето на Југославија, во Република Македонија учествувал во неколку органи и тела: Претставник на Републиката во Советот на Музејот на град Скопје (1994-1998); Член на Стручниот одбор за култура на Националната комисија за УНЕСКО (1995-1998); Претседател на Собранието на Македонскиот национален комитет на Синиот штит (2002-2005 година); Член на извршниот одбор на Македонскиот национален комитет на ИКОМОС, два мандати едноподруго (1998-2001 и 2002-2005 година); Член на Националната комисија за УНЕСКО на Република Македонија (2004-2008 година); Член на Извршниот одбор на МНК Син штит (2012-2018).

Негова професионална насоченост беше споменичкото право и заштитата на културното наследство, а особено меѓународното и компаративно право. Почитуваниот колега Јован Ристов беше единствениот стручњак од таков ков во Република Македонија, кој го разработуваше и го толкуваше споменичкото законодавство со голема посветеност. Објави осум монографии, седум акти и прописи поврзани со заштитата на културното наследство и над триесет стручни и научни трудови, исто така поврзани со заштитата на културното наследство во Република Македонија. Познати се неговите трудови посветени на материјалните и нематеријалните, на движните и на недвижните културни добра. Во повеќедецениската соработка на планот на правната заштита на културните добра во Република Македонија имавме можност да ја согледаме неговата ангажираност на регулирањето на разните аспекти на споменичкото право во нашата земја. Познати се неговите трудови поврзани со споменичкото право, приопштени на одделни форуми на ИКОМ, во *Museologica Macedonica*, и на Синиот штит, објавени во електронското списание „е-ШТИТ“.

Тој има приопштено цел еден корпус на трудови поврзани со правната заштита на културните добра. Од особено значење се „Изворите на споменичкото право во Македонија“ во пет тома. Во нив се третираат прашања од правната заштита на културните добра од најстари времиња до денес, каде

авторот Јован Ристов ги вложил и своето знаење и искуство. Тоа е период на оформување на споменичкото право на Република Македонија, за што дел од заслугата му припаѓа и на Јован Ристов. Потребно е да се нагласи дека во градењето на структурата на трудовите, во селекцијата, групирањето, третманот, опфатот на содржините и слично, авторот имаше изградено посебна методологија во пристапот, што ги прави овие трудови многу значајни од научен аспект. Од особено значење, исто така, е и публикацијата „Приватно колекционирање на културни добра – правни аспекти“ во издание на МНК ИКОМ. Авторот Јован Ристов, многу минуциозно, многу студиозно го разработува приватното колекционирање во сите можни појавни форми, определувајќи ја законската рамка која денес постои, но и сугерирајќи, во иднина, што треба да содржи таа рамка. Голем е придонесот на Јован Ристов во функционирањето на органите и телата на МНК Син штит, чиј член беше од основањето во 2002 година, особено со своето учество во Извршниот одбор на МНК Син штит и во Редакцијата на електронското списание „е-Штит“.

Со своите дела колегата Јован Ристов останува најзначајната личност од доменот на протектологијата на културните добра во нашата земја, кого ќе го спомнуваат сегашните и идните генерации кои ќе се занимаваат со правната заштита на тие добра. Му благодариме за се што направи на планот на правната заштита на културните добра во Република Македонија, како и во работата на Македонскиот национален комитет на Синиот штит. Со смртта на Јован Ристов, научната, заштитарската, херитолошката и пошироката јавност во Македонија, изгубија вреден и пожртвуван работник во областа на споменичкото право и заштитата на културното наследство воопшто, кој за време на својот животен век даде несебичен придонес кон афирмација на заштитата на македонските културни добра.

Библиографија Јован Ристов

Монографии:

1. *Споменичка терминологија – Генерички поими за заштитени добра со избор на дефиниции*, Скопје, РЗЗСК, 1997, 256;
2. *Хашкиот протокол од 1999 година – Заштита на културните добра во случај на вооружен судир*, Скопје, „Македонска цивилизација“, 2002, 164;

3. *Споменичкото право во Македонија: Том I*, Скопје, РЗЗСК, 2003, 456;
4. *Правен режим на археолошките истражувања и случајните откритија*, Битола, НУ Завод и Музеј, 2006, 374;
5. *Инструменти за заштита на културното наследство*, Скопје, „Принт поинт“, 2008, 382;
6. *Пазачи на старините*, Скопје, Национален конзерваторски центар, 2009, 122;
7. *Интегрирана заштита на културното наследство – Правни аспекти*, Скопје, НУ Конзерваторски центар Скопје, 2011, 516;
8. *Приватно колекционирање на културни добра – Правни аспекти*, Скопје, МНК ИКОМ, 2015, 504.

Збирки прописи:

1. *Избор на прописи за заштита на културното наследство*, Скопје, МНК ИКОМОС, 2006, 352 (коавторство: Магдалена Диковска и Весна Илиевска);
2. *Темелни акти на УНЕСКО за заштита на културното наследство*, Скопје, МНК ИКОМОС, 2006, 366 (коавторство: Лидија Топузовска);
3. *Извори на споменичкото право во Македонија: Том I – Зачетоци од периодот пред создавањето на современата македонска држава*, Скопје, НУ Конзерваторски центар Скопје, 2012, 234;
4. *Извори на споменичкото право во Македонија: Том II – Акти за спомениците на културата и другите културни добра од периодот на ДФЈ/ФНРЈ и ДФМ/НРМ во нејзин состав (1944-1963)*, Скопје, НУ Конзерваторски центар Скопје, 2013, 356;
5. *Извори на споменичкото право во Македонија: Том III – Акти за спомениците на културата и другите културни добра од периодот на СФРЈ и СРМ во нејзин состав (1963-1991)*, Скопје, НУ Конзерваторски центар Скопје, 2016, 488;
6. *Извори на споменичкото право во Македонија: Том IV – Акти за културното наследство на Република Македонија (1991-2005)*, Скопје, НУ Конзерваторски центар Скопје, 2017, 502.
7. *Извори на споменичкото право во Македонија: Том V – Акти за културното наследство на Република Македонија (2006-2011)*, Скопје, НУ Конзерваторски центар Скопје, 2018, 554.

Статии:

1. „Развиток на правната заштита на спомениците на културата во Социјалистичка Република Македонија“, *Zbornik zaštite spomenika culture*, Beograd, Savez društava konzervatora Jugoslavije, XXV, 1977, 89-95;
2. „Должности и права на имателите на спомениците на културата во Социјалистичка Република Македонија“, *Културно наследство*, Скопје, РЗЗСК, VII (1976-78), 1978, 179-188;
3. „Поопштествувањето на споменичкото наследство како натамошна ориентација во доградувањето на самоуправните општествени односи во областа на заштитата на спомениците на културата“, *Културно наследство*, Скопје, РЗЗСК, VII, (1976-78), 1978, 217-222;
4. „Осврт на некои принципиелни прашања од правната заштита на спомениците на културата во СР Македонија“, *30 години заштита на спомениците на културата во Социјалистичка Република Македонија*, Скопје, РЗЗСК, 1983, 35-40;
5. „Правната заштита на културното наследство и на човековата околина“, *Зборник на трудови од научниот симпозиум „Културното наследство и човековиот животен простор“*, Скопје, РЗЗСК, 1983, 155-162;
6. „Конвенција за заштита на културното наследство во случај на вооружен судир и нејзината примена во СФР Југославија“, *Културно наследство*, Скопје, РЗЗСК, IX, (1982), 1984, 87-99;
7. „Преиспитување на уставната концепција за заштита на спомениците на културата“, *Културен живот*, Скопје, III-IV (март-април), 1988, 4-7;
8. „Уставните промени и заштитата на спомениците на културата во СР Македонија“, *Гласник Друштва конзерватора Србије*, Београд, 13, 1989, 200-204;
9. „Кон враќањето на иконите и другите црковни добра од културно и историско значење“, *Културен живот*, 1 (јануари-јуни), 1992, 9-10;
10. „Докога уништување на спомениците на културата“, *Културен живот*, Скопје, 3 (август-декември), 1993, 26-27;
11. „Градителско наследство од XX век“, *Културен живот*, Скопје, 1 (јануари-март), 1994, 46-47;
12. „Конзерваторски вандализам“, *Културен живот*, Скопје, 2-3 (април-јуни), 1994, 37-39;

13. „Културното наследство и туризмот“, *Животна средина*, Скопје, Независен сојуз за заштита и унапредување на животната средина во Македонија, 1, 1996, 48-50;
14. „Заштита на археолошкото наследство преку создавање на резервирани археолошки зони – Прилог кон ратификацијата на Конвенцијата на Советот на Европа од 1992 година и нејзината примена во Република Македонија“, *Македонско наследство*, Скопје, „Македонска цивилизација“, 4 (1997), 1997, 58-76;
15. „Правни аспекти на колекционерството во Македонија“, *Museologica Macedonica*, Скопје, ICOM, 1997, 82-101;
16. „Основи на системот на правна заштита на културното наследство во Република Македонија“, *Прирачник „Да го заштитиме културното наследство“*, Скопје, Царинска управа на Република Македонија, 1997, 7-19;
17. „Денови на европско културно наследство“, *Културно наследство*, Скопје, РЗСК, 22/23 (1995-1996), 1997, 269-271;
18. „Археолошкото богатство на Македонија и неговата заштита“, *Археолошкото богатство на Македонија и неговата заштита*, Скопје, Фондација за култура на Македонија, 1998, 9-42;
19. „Национална стратегија на заштита на културното наследство во Република Македонија“, *Зборник од трудовите на меѓународниот научен собир „Перспективи и унапредување на планирањето и уредувањето на просторот“*, Скопје, Министерство за урбанизам, градежништво и заштита на животната средина, 1998, 401-406;
20. „Културното богатство или културно наследство“, *Лик*, Скопје, бр. 460 од 12 јануари 1998;
21. „Ревизија на Хашката конвенција од 1954 година“, *Културно наследство*, Скопје, РЗСК, 24/25 (1997-98), 1999, 239-249;
22. „Правни аспекти на заштитата на културното наследство од недозволена трговија и други сродни дејствија“, *Museologica Macedonica*, Скопје, ICOM, 3-4, 2000, 18-29;
23. „Творечкиот пат на Тодор Паскали“, *Тодор Паскали*, Охрид, Завод за заштита на спомениците на културата и Народен музеј – Охрид, 2002, 7-12;
24. Legal Aspects of protection of Cultural Heritage in the Case of Non-international Armed Conflict“, *Heritage at risk: ICOMOS World report 2002/2003 on monuments and sites in danger*, München, ICOMOS, 2003,

- 133-134 и во: *Urgent regional workshop: Cultural Heritage at risk in the Event of Armed Conflicts - Macedonia case*, Скопје, MNC ICOMOS, 2004, 33-35;
25. „Основи на македонскиот модел на безбедносна заштита на културното наследство, <http://uzkn.gov.mk/dokumenti/Ohrid2006/Jovan%20Ristov.pdf>;
  26. „The implementation of the Second Protocol of the 1954 Hague Convention in the Republic of Macedonia“, *Nout van Woudenberg and Liesbeth Lijnzaad (eds.), Protecting Cultural Property in Armed Conflict*, Leiden-Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2010, 123-126 *коавтор: Лазар Шуманов);
  27. „Нормативна рамка за остварување на грижата за музејските добра - превентивна заштита“, *e-Штит*, Скопје, МНК Син штит (www.sinstit.org.mk), 1, 2013, 41-50 и во превод на англиски јазик: „Normative framework for care of museum goods - preventive protection“, *e-Shield*, Скопје, MNC Blue Shield (www.blueshield.org.mk), 1, 2013, 51-60;
  28. „Вториот протокол од 1999 година, неговото значење и степенот на неговата нормативна и фактичка примена во Република Македонија“, *e-Штит*, Скопје, МНК Син штит (www.sinstit.org.mk), 2, 2015, 7-21 и во превод на англиски јазик: „The Second Protocol of 1999, its significance and the degree of its normative and actual implementation in Republic of Macedonia“, *e-Shield*, Скопје, MNC Blue Shield (www.blueshield.org.mk), 2, 2015, 23-38;
  29. „Значење и примена на Хашката конвенција од 1954 година“, *e-Штит*, Скопје, МНК Син штит (www.sinstit.org.mk), 2, 2015, 57-67, и во превод на англиски јазик: “Significance and application of the Hague Convention 1954”, *e-Shield*, Скопје, MNC Blue Shield (www.blueshield.org.mk), 2, 2015, 69-79;
  30. „Нормативна рамка за музеите и за музејската дејност“, *Захаринка Алексова-Бачева, м-р Бранислава Михајлова, д-р Крсте Богоески, Музеите во Република Македонија*, Скопје, МНК ИКОМ, 2015, 12-13;
  31. „Правна заштита на нематеријалното културно наследство во Република Македонија“, *e-Штит*, Скопје, МНК Син штит (www.sinstit.org.mk), 3, 2017, 40-57, и во превод на англиски јазик: “Legal protection of the intangible cultural heritage in the Republic of Macedonia” *e-Shield*, Скопје, MNC Blue Shield (www.blueshield.org.mk), 3, 2017, 58-73;

32. „Правото и професионалната етика во остварувањето на заштитата на музејските добра во Р. Македонија“, *e-Штит*, Скопје, МНК Син штит (www.sinstit.org.mk), 4, 2018, 5-11, и во превод на англиски јазик: “The low and professional ethics in the realization of the protection of museum goods in the R. of Macedonia”, *e-Shield*, Скопје, МНК Blue Shield (www.blueshield.org.mk), 4, 2018, 12-18;
33. „Примена на прописите за заштита на културните и природните добра во катастрофи предизвикани од човекот и природата – позиција на локална власт, протекторска свест и професионална етика“, *e-Штит*, Скопје, МНК Син штит (www.sinstit.org.mk), 4, 2018, 69-74, и во превод на англиски јазик: “Application of regulations for the protection of cultural and natural goods in the event of natural and man-made disasters – position of the local government, protective awareness and professional ethics”, *e-Shield*, Скопје, МНК Blue Shield (www.blueshield.org.mk), 4, 2018, 75-80.

Проф. д-р Крсте БОГОЕСКИ

Претседател на МНК Син штит во период од 2002 до 2012

Проф. д-р Даворин ТРПЕСКИ

Актуелен претседател на МНК Син штит

IN MEMORIAM
Jovan Ristov
(1949 - 2018)

National Committee of the Blue Shield, a lawyer and a protector, passed away, having spent almost all of his working life in legal protection of cultural heritage. The members of MNC Blue Shield, MNC ICOM and MNC ICOMOS bade farewell to the man who with his humanity and his expertise left a lasting legacy on the Macedonian society in the time he lived.

Jovan Ristov was born on October 25, 1949 in the village of Drenovo, Kavadarci. In 1972 he graduated from the Faculty of Law in Skopje and immediately started working as a legal representative of the Tikveš agro-factory

in Kavadarci. In 1975 he was employed at the Republic Institute for Protection of Cultural Monuments in Skopje, first as Legal Secretary (1975 - 1976), then as head of the Department of Common Services and the Bureau of Records, Documentation and Information (1976 - 1977). From 1977 to 1979 he worked as a legal adviser for the protection of cultural monuments and natural rarities, and from 1979 to 1984 as a legal adviser for the protection of cultural monuments. From 1984 to 1987, he served as acting assistant director, then acting director and acting technical director of the Republic Institute for Protection of Cultural Monuments in Skopje. From 1987 to 1988 he served as an assistant to the president of the National Committee on Culture and was responsible for the protection of cultural monuments and natural rarities, archival, library, film and museum activities and memorials of events and persons. In the following period (1988 - 1990) he served as assistant to the president of the Republic Committee on Education, Culture and Physical Culture, responsible for the protection of cultural monuments, archives, libraries, film and museum activities and memorials of events and persons. In 1990 he returned to the Republic Institute for Protection of Monuments of Culture in Skopje, this time as its director until 1999 for two terms, and from 1999 to 2002 he was an advisor for the legal protection of cultural heritage. From 2002 to 2004 he was acting director of the Republic Institute for Protection of Monuments of Culture for two terms. Jovan Ristov is the creator and founder of the Directorate for Cultural Heritage Protection within the Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, and also its first director in the period 2004-2006. From 2006 to his retirement in 2014 he works as a legal adviser on cultural heritage protection at his institution, now renamed in National Conservation Center.

During his career Jovan Ristov was involved in a number of federal organs and bodies of the former SFR Yugoslavia. He was a member of the Commission of the Federal Executive Council for coordinating the application of the ratified international conventions for the protection of cultural heritage (1978-1982); member of the Board for Natural and Architectural Heritage of the SFRY Council of Environment and Physical Planning 1978-1982); member of the Legal Section of the Union of Conservators Societies of Yugoslavia (1975-1990). He was also involved in inter-state bodies and bodies in the former SFR Yugoslavia: member of the Inter-state Board for the Prevention of Theft, Trafficking and Transfer of Ownership of Cultural Property (1977-1980); member of the Coordinating Board of the Republican and Provincial Institutes for the Protection of Nature and Monuments of Culture (1980-1987); Head of the Joint Working Group of the Republic Institutes for the Protection of Cultural Monuments of the SR Macedonia and SR Bosnia and Herzegovina for the Classification, Valorisation and Categorization of Monuments of Culture (1980-1981).

From the state authorities within the SFR Yugoslavia he participated as a member of the Secretariat of the Culture Section of the National Conference of the SSRNM, two terms in succession (1978-1985); member of the Board for Cooperation with UNESCO at the State Committee on Foreign Cultural Relations (1979-1982); member of the Presidency of the Council for the Protection and Promotion of the Environment of the Socialist Republic of Macedonia (1982-1986); member of the State Committee on Culture (1986-1987); Member of the Commission for Protection of Cultural Monuments of the State Cultural Community (1988-1991).

After the breakup of Yugoslavia, he participated in several bodies in the Republic of Macedonia: representative of the state in the Council of the Museum of the City of Skopje (1994-1998); member of the Expert board of the UNESCO National Commission on Culture (1995-1998); president of the Assembly of the Macedonian National Committee on Blue Shield (2002-2005); member of the Executive Board of the Macedonian National Committee of ICOMOS, two terms in succession (1998-2001 and 2002-2005); member of the National Commission for UNESCO of the Republic of Macedonia (2004-2008); member of the Executive Board of the MNC Blue Shield (2012-2018).

His professional engagement was focused on monument law and the protection of cultural heritage, and in particular international and comparative law. Dear colleague Jovan Ristov was the only expert of such kind in the Republic of Macedonia, who worked out and interpreted the monumental legislation with great devotion. He has published eight monographs, seven regulations related to the protection of cultural heritage and over thirty expert and scientific papers, also related to the protection of cultural heritage in the Republic of Macedonia. His works are devoted to tangible and intangible, movable and immovable cultural goods. In the decades-long cooperation in the field of legal protection of cultural goods in the Republic of Macedonia, we have had the opportunity to see his engagement in regulating the various aspects of monument law in our country. His works on monument law are well-known, presented in the ICOM forums, in *Museologica Macedonica*, and published in the "e-SHTIT" online magazine of the Blue Shield.

He has produced a whole body of papers related to the legal protection of cultural goods. Of particular importance are the "Sources of Monument Law in Macedonia" in five volumes. They address issues of legal protection of cultural goods from ancient times to the present day, and the author Jovan Ristov has invested both his knowledge and experience. It is a period of establishment of the monument law in the Republic of Macedonia, for which good part of the credit belongs to Jovan Ristov. It should be emphasized that in the approach of constructing the structure of the papers, the topics selection, grouping, attitude,

content, the author had built a special methodology, which makes these papers very important from a scientific point of view. Of particular importance is also the publication "Private Collection of Cultural Property - Legal Aspects" published by MNC ICOM. The author Jovan Ristov, very delicately, very thoroughly elaborates on the private collection in all possible emerging forms, specifying the legal framework that exists today, but also suggesting, in the future, what that framework should contain. Jovan Ristov's contribution to the functioning of MNC Blue Shield's organs and bodies, which he has been a member of since its founding in 2002, is significant, especially as a member of the Executive Board of the MNC Blue Shield and the editorial board of the e-Shield online magazine.

With his works, our colleague Jovan Ristov remains the most important person in the field of the protection of cultural goods in our country. He shall be mentioned by the present and future generations who will deal with the legal protection of cultural goods. We thank him for everything he has done in the area of legal protection of cultural goods in the Republic of Macedonia, as well as in the work of the Macedonian National Committee of the Blue Shield. With the death of Jovan Ristov, the scientific community, the conservationists, and the public in Macedonia lost a valuable and dedicated worker in the field of monument law and the protection of cultural heritage in general, who during his lifetime contributed unselfishly to the affirmation of the protection of the Macedonian cultural goods.

Bibliography

Jovan Ristov

Monographs:

1. Monumental Terminology - Generic Terms for Protected Goods by Choice of Definitions, Skopje, State Institute for Protection of Cultural Monuments (SIPCM), 1997, 256;
2. The Hague Protocol of 1999 - Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, Skopje, "Macedonian Civilization", 2002, 164;
3. Monument Law in Macedonia: Volume I, Skopje, SIPCM, 2003, 456;
4. Legal Framework of Archaeological Research and Accidental Discoveries, Bitola, NI Institute and Museum, 2006, 374;

5. Instruments for the Protection of Cultural Heritage, Skopje, "Print Point", 2008, 382;
6. Antiquities Watchdog, Skopje, National Conservation Center, 2009, 122;
7. Integrated Protection of Cultural Heritage - Legal Aspects, Skopje, NI Conservation Center Skopje, 2011, 516;
8. Private Collection of Cultural Property - Legal Aspects, Skopje, MNC ICOM, 2015, 504.

Regulations collections:

1. Selection of Regulations for the Protection of Cultural Heritage, Skopje, MNC ICOMOS, 2006, 352 (co-authored by Magdalena Dikovska and Vesna Ilievska);
2. UNESCO Basic Acts on the Protection of Cultural Heritage, Skopje, MNC ICOMOS, 2006, 366 (co-authored by: Lidija Topuzovska);
3. Sources of Monument Law in Macedonia; Volume I - Beginnings in the Period Before the Creation of the Modern Macedonian State, Skopje, NI Conservation Center Skopje, 2012, 234;
4. Sources of Monument Law in Macedonia: Volume II - Acts on the Monuments of Culture and Other Cultural Goods from the Period of DFY / FNRY and DFM / NRM in its framework (1944-1963), Skopje, NI Conservation Center Skopje, 2013, 356;
5. Sources of Monument Law in Macedonia: Volume III - Acts on Monuments of Culture and Other Cultural Goods from the Period of SFRY and SRM in its framework (1963-1991), Skopje, NI Conservation Center Skopje, 2016, 488;
6. Sources of Monument Law in Macedonia: Volume IV - Acts on the Cultural Heritage of the Republic of Macedonia (1991-2005), Skopje, NI Conservation Center Skopje, 2017, 502.
7. Acts on the Cultural Heritage of the Republic of Macedonia (2006-2011), Skopje, NI Conservation Center Skopje, 2018, 554.

Articles:

1. "Development of Legal Protection of Monuments of Culture in the Socialist Republic of Macedonia", Zbornik zaštite spomenika culture, Belgrade, Savez društava konzervatora Jugoslavije, XXV, 1977, 89-95;

2. "Responsibilities and Rights of Owners of Monuments of Culture in the Socialist Republic of Macedonia", *Културно наследство*, Skopje, SIPCC VII (1976-78), 1978, 179-188;
3. "The Conservation of Monument Heritage as a Further Orientation in Building Self-Managed Social Relations in the Area of Protection of Monuments of Culture", *Културно наследство*, Skopje, SIPCC, VII, (1976-78), 1978, 217-222;
4. "Overview of Some Principal Issues of the Legal Protection of Cultural Monuments in the Socialist Republic of Macedonia", 30 Years of Protection of Cultural Monuments in the Socialist Republic of Macedonia, Skopje, SIPCC, 1983, 35-40;
5. "Legal Protection of Cultural Heritage and the Environment", Proceedings of the Scientific Symposium "Cultural Heritage and Human Living Space", Skopje, SIPCC, 1983, 155-162;
6. "Convention on the Protection of the Cultural Heritage in the Event of Armed Conflict and its Application in the SFR Yugoslavia", *Културно наследство*, Skopje, SIPCC, IX, (1982), 1984, 87-99;
7. "Reevaluating the Constitutional Concept for the Protection of Monuments of Culture", *Културен живот*, Skopje, III-IV (March-April), 1988, 4-7;
8. "Constitutional Changes and Protection of Cultural Monuments in SR Macedonia", *Гласник Друштва конзерватора Србије*, Belgrade, 13, 1989, 200-204;
9. "Towards the Comeback of Icons and Other Church Goods of Cultural and Historical Significance", *Културен живот*, 1 (January-June), 1992, 9-10;
10. "While Destroying Monuments of Culture", *Културен живот*, Skopje, 3 (August-December), 1993, 26-27;
11. "Twentieth Century Architectural Heritage", *Културен живот*, Skopje, 1 (January-March), 1994, 46-47;
12. "Conservational Vandalism", *Културен живот*, Skopje, 2-3 (April-June), 1994, 37-39;
13. "Cultural Heritage and Tourism", *Животна средина*, Skopje, Independent Union for the Protection and Promotion of the Environment in Macedonia, 1, 1996, 48-50;
14. "Protection of Archaeological Heritage through the Creation of Reserved Archaeological Zones - Appendix to the Ratification of the 1992 Council of

- Europe Convention and its Implementation in the Republic of Macedonia", *Македонско наследство*, Skopje, "Македонска цивилизација", 4 (1997), 1997, 58-76;
15. "Legal Aspects of Collectibles in Macedonia", *Museologica Macedonica*, Skopje, ICOM, 1997, 82-101;
  16. "Basics of the System of Legal Protection of the Cultural Heritage in the Republic of Macedonia", Handbook "Protecting the Cultural Heritage", Skopje, Customs Administration of the Republic of Macedonia, 1997, 7-19;
  17. "Days of European Cultural Heritage", *Културно наследство*, Skopje, SIPCC, 22/23 (1995-1996), 1997, 269-271;
  18. "The Archaeological Wealth of Macedonia and its Protection", *Археолошкото богатство на Македонија и неговата заштита*, Skopje, Foundation for Culture of Macedonia, 1998, 9-42;
  19. "National Strategy for Cultural Heritage Protection in the Republic of Macedonia", Proceedings of the International Scientific Meeting "Perspectives and Promotion of Spatial Planning and Regulation", Skopje, Ministry of Urban Planning, Construction and Environmental Protection, 1998, 401-406;
  20. "Cultural Wealth or Cultural Heritage", *Лик*, Skopje, no. 460 of January 12, 1998;
  21. "Revision of the 1954 Hague Convention", *Културно наследство*, Skopje, SIPCC, 24/25 (1997-98), 1999, 239-249;
  22. "Legal Aspects of Protecting Cultural Heritage from Illicit Trade and Other Related Actions", *Museologica Macedonica*, Skopje, ICOM, 3-4, 2000, 18-29;
  23. "The Creative Path of Todor Paskali", Todor Paskali, Ohrid, Institute for Protection of Cultural Monuments and National Museum - Ohrid, 2002, 7-12;
  24. Legal Aspects of Cultural Heritage Protection in the Case of Non-International Armed Conflict "Heritage at Risk: ICOMOS World Report 2002/2003 on Monuments and Sites in Danger, Munich, ICOMOS, 2003, 133-134 and in: Urgent regional workshop: Cultural Heritage at Risk in the Event of Armed Conflicts - Macedonia case, Skopje, MNC ICOMOS, 2004, 33-35;
  25. "Basics of the Macedonian Model for Security Protection of Cultural Heritage", <http://uzkn.gov.mk/dokumenti/Ohrid2006/Jovan%20Ristov.pdf>;

26. "The Implementation of the Second Protocol of the 1954 Hague Convention in the Republic of Macedonia", Nout van Woudenberg and Liesbeth Lijnzaad (eds.), *Protecting Cultural Property in Armed Conflict*, Leiden-Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2010, 123 -126 * co-author: Lazar Shumanov);
27. "Normative framework for care of museum goods - preventive protection", *e-Shield*, Skopje, MNC Blue Shield (www.blueshield.org.mk), 1, 2013, 51-60;
28. „The Second Protocol of 1999, its significance and the degree of its normative and actual implementation in Republic of Macedonia, *e-Shield*, Skopje, MNC Blue Shield (www.blueshield.org.mk), 2, 2015, 23-38;
29. "Significance and application of the Hague Convention 1954", *e-Shield*, Skopje, MNC Blue Shield (www.blueshield.org.mk), 2, 2015, 69-79;
30. "Normative Framework for Museums and Museum Activities", Zaharinka Aleksova-Baceva, Branislava Mihajlova, MA, Krste Bogoeski, Ph.D., *Museums in the Republic of Macedonia*, Skopje, MNC ICOM, 2015, 12-13;
31. "Legal protection of the intangible cultural heritage in the Republic of Macedonia" *e-Shield*, Skopje, MNC Blue Shield (www.blueshield.org.mk), 3, 2017, 58-73;
32. "The low and professional ethics in the realization of the protection of museum goods in the R. of Macedonia", *e-Shield*, Skopje, MNC Blue Shield (www.blueshield.org.mk), 4, 2018, 12-18;
33. "Application of regulations for the protection of cultural and natural goods in the event of natural and man-made disasters – position of the local government, protective awareness and professional ethics", *e-Shield*, Skopje, MNC Blue Shield (www.blueshield.org.mk), 4, 2018, 75-80.

Prof. Krste BOGOESKI, PhD

President of MNC Blue Shield (2002 - 2012)

Prof. Davorin TRPESKI, PhD

Current President of the MNC Blue Shield

Даворин ТРПЕСКИ

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
ПМФ – Институт за етнологија и антропологија

УНЕСКО И ОХРИДСКОТО ЗАШТИТЕНО ПОДРАЧЈЕ: ПРИЛОГ КОН ПРОПАЃАЊЕТО НА СИСТЕМОТ НА ЗАШТИТА НА НАСЛЕДСТВОТО

Апстракт: Воопшто не е едноставно да се даде точна дефиниција за тоа што претставува културното наследство, а уште потешко е со него да се управува. Очигледно е дека сите забунувања започнуваат уште на самиот старт при поставувањето на расправата - поимот културно наследство се состои од два широки поими, кои, исто така, тешко се дефинираат и за нив постојат жолчни дебати во светот. Можеби оттука треба да се тргне и при обидите да се управува со културното наследство, особено на светското наследство, како што е примерот со охридскиот регион, кој бил препознат од светот и од УНЕСКО уште во минатиот век. Но, за неполни триесет години управување, македонскиот систем на заштита успеа да го уништи она што децении претходно било градело во рамките на југословенската федерација.

Клучни зборови: Охрид, култура, наследство, УНЕСКО, заштита.

Опфатот и содржината на синтагмата *културно наследство на човештвото* е тесно поврзан со начелото *заедничко наследство на целото човештво*, односно општото добро на човештвото кое настанало и се развило

на полето на меѓународните договори.¹ Доколку, пак, се обидеме да најдеме една и единствена дефиниција што би го објаснила терминот *културно наследство*, ќе се соочиме со голем проблем, бидејќи трагајќи низ литературата ќе забележиме дека секој наследството си го толкува онака како што го разбрал. Можеби причината за низата тешкотии околу неговото поблиско одредување е тоа што поимот е навистина многу широк. Во основа составен е од два поими, „култура“ и „наследство“, кои, исто така, имаат многу широки значења и се тешки за прецизирање. Некои од истражувачите на културата, наведуваат дека културата „опфаќа севкупност на творбите или на појавите во материјалниот и во духовниот живот на секој народ и на човештвото во целина“, додека, културното наследство најчесто го разбираат како „наследство што претците го оставиле на нивните потомци“.² Според тоа, може да се каже дека поимот на културното наследство се однесува на достигнувањата што ги оставиле претците во народното творештво, во јазикот, во книжевноста, во градителството, во уметноста, вклучително и во народната уметност, во музиката, театарот, филмот, науките и во другите подрачја кои заедно ја претставуваат целокупноста на културата. Поширокото сфаќање на културното наследство нѝ го претставуваат Прот (Prot) и Окифи (O’Keefe),³ наведувајќи дека тој поим опфаќа манифестации на човечкиот живот кои се одраз на одреден поглед на животот и сведочат за историјата и за квалитетот. Бабелон (Babelon) и Частел (Chastel)⁴ и покрај тоа што во насловот на својата студија го зафаќаат само терминот „наследство“ (франц. *patrimoine*), а притоа, очигледно, мислеле на културното наследство, тргнуваат токму од неодреденоста на тој поим, кој како и во службената, така и во колоквијалната употреба, ги покрива сите добра од минатото. Нафziger (Nafziger),⁵ пак, разликува широк и тесен поим на културното наследство. На тој начин поширокиот поим би се однесувал на мноштвото манифестации на културата кои човечкиот род ги наследил од своите претци, додека пак во некоја потесна смисла, културното наследство би било ограничено на материјални објекти и

---

¹ Почетоците на концептот „културно наследство на човештвото“ ги наоѓаме во идеите на францускиот археолог, филозоф и познавач на уметноста Кватример де Квинси (Quatremère de Quincy) од крајот на XVIII век, кој спротивставувајќи се на кражбите на италијанските уметнички дела и нивно носење во Франција, го формулирал во значајните писма упатени до генералот Миранда. За ова во: Forrest, C. J. S., „Cultural Heritage as the Common Heritage of Humankind: A Critical Re-evaluation“, *Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 40, 2007, 127.

² Marasović, T., *Kulturna baština*, sv. I, Split, 2001., 9.

³ Prot, L. V., O’Keefe, P. J., „‘Cultural Heritage’ or ‘Cultural Property’?“, *International Journal of Cultural Property*, 1, 1992., 307.

⁴ Babelon, J.-P., Chastel, A., *La notion de patrimoine*, Paris, 1994., 11.

⁵ Nafziger, J. A. R., „Cultural Heritage Law: The International Regime“, во: Nafziger, J. A. R., Scovazzi, T. (ur.), *Le patrimoine culturel de l’humanité/ The Cultural Heritage of Mankind*, Leiden, 2008., 145.

нематеријални идеи кои се поврзани со тие објекти. Сите досегашни дискусии и дебати кои се поврзани со појмовното одредување на културното наследство укажуваат на тоа дека се работи за еден динамичен концепт, кој не е секогаш и секаде сфатен подеднакво. За тоа што ќе се подразбира под поимот, на кој начин и со што ќе се заштитува, најмногу зависи од општествените и економски прилики, како и од моментната културна свест во општеството.⁶ Поимот и понатаму непрестајно се развива и постојано му се препишуваат некои нови значења и вредности. Така, Гилман (Gillman), кој настојува да го расветли поимот од аспект на филозофијата и политологијата, но, исто така, и од аспект на социокултурната антропологија, утврдува дека „наследството значи различни работи за различни луѓе, дури и во рамките на истата култура. Без разлика дали се водени од темперамент или агенда, некои се склони кон мит, додека други се фокусираат на историски веродостојности. Можеби најголемиот проблем е тоа што наследството, во основа, не претставува објективен факт за светот, туку тој е општествена конструкција, на која историските и религиските наративи, обичаите и конкретни лица делувале на свои начини.“⁷

Не може секое културно наследство да биде прогласено за наследство на човештвото или да биде прифатено за светско културно наследство. За тоа да се случи потребно е да бидат исполнети низа критериуми кои се докажуваат со опсежни документации направени од стручни лица кои години наназад истражувале и работеле. Се разбира, и државата која побарала одредено добро кое е во нејзината територија да биде прифатено и прогласено од УНЕСКО за светско културно наследство, потребно е да има изградено сериозен систем на заштита кој би гарантирал зачувување на интегритетот и автентичноста на доброто и на неговата исклучителна универзална вредност (Outstanding Universal Value - OUV).⁸ Накратко, откако овие главни одлики ќе бидат запазени, тогаш наследството може да биде прогласено за светско од страна на УНЕСКО, што, секако, тоа не значи дека УНЕСКО врз него ќе врши директна заштита. Во 1979 - 1980 година,⁹ СФР Југославија, односно СР Македонија имале воспоставено сериозен систем на заштита на културното наследство и со

---

⁶ Pallas, N. C., *Maritimer Kulturgüterschutz*, Berlin, 2004., str. 30. et seq

⁷ Gillman, D., *The Idea of Cultural Heritage*, Cambridge, 2010., str. 60. et seq.

⁸ *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, 2013. Автентичноста се однесува на културното наследство и се оценува преку степенот на зачуваност на изворните, односно оригиналните облици, со кои на веродостоен начин се потврдува OUV. Интегритетот, пак, претставува севкупна кохерентност и целовитост на посебноста, отсуство на закана по нив, односно отсуство на влијание врз природното и културното наследство и на нивните својства. повеќе за ова на следнава страница: <http://whc.unesco.org/archive/opguide13-en.pdf>, последен пат посетена на 4.09.2019.

⁹ *Natural and Cultural Heritage of the Ohrid region (the former Yugoslav Republic of Macedonia)* (99ter), Paris, 2017, 14, <https://whc.unesco.org/en/documents/158740>, последен пат посетена на 5.09.2019.

потпишувањето на Конвенцијата за светско наследство гарантирале дека впишаните Охрид и Охридското Езеро ќе ги заштитиуваат, ќе ги презентираат пред јавноста и ќе ги зачуваат за идните генерации. Се разбира, ваквиот статус на заштитениот регион не би можел да биде траен, туку врз основа на грижата на заедницата и на општеството тој би се менувал. За сите направени измени во пристапот, за тоа каква е состојбата на наследството, односно дали има нарушување на неговиот интегритет и автентичност задолжен е Центарот за светско наследство заедно со советодавното тело за културно наследство ИКОМОС.

Падот на социјализмот во Источна Европа, по 1989 година, донел промени и во СФР Југославија, но, исто така, и во новите држави кои настанале од неа, во сите сфери од живеењето, а со тоа и во делот на водењето на културната политика. Во Македонија, во првите години од плурализмот, сè уште се чувствувала моќта на политиката од поранешната држава, но набрзо, со изминувањето на годините, сè повеќе оваа доктрина ја губела силата под „ударите“ на новото време. Македонското Министерство за култура, кое, впрочем, постои и има цел и понатаму да ја игра главната ролја при креирањето на културната политика во Македонија, веќе го губело приматот, а и предноста што ја имало стекнато во претходниот систем. Така, и покрај присуството на Министерството за култура и на институциите кои повеќе од четириесет години работеле на проблематиките поврзани со културата и со културното наследство имало отсуство на вистински идеи. Исто, забележително е невложување во културата од страна на државата и пренасочување на средствата, според надлежните фактори, на многу побитни работи што се поврзани со опстанокот на државата. Така, културата и културното наследство биле сведени на маргините. Според бугарскиот културолог Ивајло Знеполски,¹⁰ кој зборува за местото на културата во постосоцијалистичките општества на Балканот, министерствата за култура во првите петнаесетина години не биле во состојба да придонесуваат во културата од многу причини, а пред сè затоа што никој не очекувал од нив да го прават тоа. Според овој истражувач, влијанијата на министерствата биле редуцирани на голи делачи на парчиња од колачот на државните субвенции. Тие биле трансформирани, како што вели тој, во нешто помеѓу главни сметководители во културата и пожарникари без вода, растргнати помеѓу точките на тензија кои постојано растеле. Дури и кога би се оставил настрана недостатокот на човечки ресурси, тие сè уште не можат да покренат никакви издржани иницијативи, иновации или програми за консолидирање на културниот

---

¹⁰ Ивајло Знеполски, „Потопени од политичката струја“, Интервју со Ивајло Знеполски, *Маргина*, бр. 57/59, Скопје, 2002, <http://www.templum.com.mk/margina/sodrzina/margina57/ivajlo.htm>, последен пат посетена на 3.3.2010 година.

простор, да создаваат квалитет, да ги утврдуваат перспективите на системот на културата.¹¹

Целокупната негрижа кон македонското наследство во изминативе триесетина години започна „да го зема својот данок“, а особено тоа е видно во регионот на Охрид кој од УНЕСКО беше прогласен за светско културно наследство. И покрај многуте предупредувања во изминатиот период од страна на невладините организации, чија цел е заштитата на наследството, македонските власти ги запоставија нивните упатувања и упорно работела на партиските и комерцијалните политики, притоа запоставувајќи ги државните и националните. УНЕСКО во 2017 година во Охрид испрати мониторинг мисија која набрзо напиша и нацрт – Извештај,¹² во кој даде 19 приоритетни препораки што требаше да бидат исполнети за две години од страна на авторитетите на Охрид и на Македонија. „Неодговорното градење, заедно со несразмерниот урбан развој, експлоатацијата на брегот, зголеменото загадување, нарушување и уништување на животната средина, како и неконтролираниот урбан развој предизвикан од притисокот на туризмот“, меѓудругото, беа главните критики во Извештајот. Во делот на културното наследство, како голема забелешка беше градењето на нови објекти на Плаошник, во стариот дел на градот, за кои беше наведено дека „имаат негативен ефект врз наследството“.¹⁵

Конечната одлука за нацрт – Извештајот, УНЕСКО ја донесе во јули 2019 година на конференција на Комитетот за светско наследство во Баку. Она што загрижуваше пред почетокот на конференцијата во Баку беше тоа што тимот наместо да ги зајакне стручните капацитети во делот на заштитата на културното наследство, истиот беше само политички зајакнат со капацитети на новоформираното Министерство за политички систем. Во едни такви услови, делегацијата која го претставуваше доби и лавина критики од неколку стручни невладини организации (како на пример: Охрид СОС) кои го критикуваа тимот и неговиот настап во Баку: „Македонската влада на 43-та седница на Комитетот за светско наследство во Баку, Азербејџан не го спаси охридскиот регион од Листата на светско наследство во опасност. Не отиде за тоа, туку за да се спаси себе си и интересите на оние кои треба непречено да профитираат за сметка

---

¹¹ Даворин Трпески, *Кој го поседува минатото? Заштитата на културното наследство во постсоцијалистичка Македонија*, ПМФ - Институт за етнологија и антропологија, Скопје, 2013, 114.

¹² Natural and Cultural Heritage of the Ohrid region (the former Yugoslav Republic of Macedonia) (99ter), Paris, 2017, 14, <https://whc.unesco.org/en/documents/158740> Последен пат посетена на 5.09.2019.

¹⁵ Natural and Cultural Heritage of the Ohrid region (the former Yugoslav Republic of Macedonia) (99ter), Paris, 2017, 14, <https://whc.unesco.org/en/documents/158740> последен пат посетена на 5.09.2019.

на националното богатство“.¹⁴ Впрочем, и покрај препораките на Центарот за светско наследство, охридскиот регион да биде ставен во Листата на светско наследство во опасност, сепак, тоа не се случи. Меѓу другото, Центарот со загриженост констатираше дека е направен мал напредок во исполнување на итните барања и препораки на Комитетот од 2017 година, вклучително и одлагање на клучните точки, што води до непоправливи трансформации на културното наследство и сериозно ја еродира неговата исклучителна универзална вредност како светско наследство. И покрај сè, Комитетот донесе политичка одлука, охридскиот регион да не биде ставен на листата на загрозувани добра на УНЕСКО, и реши повторно да расправа за регионот на следната сесија во 2020 година, заедно со проширениот регион во Албанија.

Препораките на невладините организации од Македонија, пак, беа дека е потребно под итно впишување на охридскиот регион на Листата на загрозувано светско наследство и да се искористи шансата и можноста да се добие меѓународна помош, да се преземат ригорозни корективни мерки, земјата да добие на располагање стручни лица од светски ранг во делот на заштитата на културното наследство, па дури и да се искористат можностите за добивање одредена странска финансиска поддршка.¹⁵ Денес, еден месец по Конференцијата во Баку, иднината на единственото македонско културно добро од недвижен карактер што беше на УНЕСКО-вата Листа на светско културно наследство не е разрешена. Единственото македонско наследство што светот го препозна како *заедничко наследство на целото човештво* останува во рацете на македонските политичари и на нивното сфаќање и разбирање на значењето на наследството. Идејата што повеќе културни добра да бидат ставени на Листата на светското културно наследство во изминативе неколку години (независно дали се материјални или нематеријални) се занемарливи и покрај навидум постигнатите успеси. Едноставно, и покрај признанијата на УНЕСКО, македонската држава очигледно нема капацитети да го задржи таквиот статус на подолг рок. Примерот со охридскиот регион го потврдува тоа.

Библиографија:

1. Babelon, Jean-Piere, Chastel, André, *La notion de patrimoine*, Paris, 1994.

---

¹⁴ Охрид СОС: Владата во Баку ја жртвува можноста за меѓународна помош за спас на охридскиот УНЕСКО регион, МКД, <https://www.mkd.mk/makedonija/politika/ohrid-sos-vladata-vo-baku-ja-zhrtvuva-mozhnosta-za-megjunarodna-pomosh-za-spas>, Последен пат посетена на 14.09.2019.

¹⁵ Владата да побара меѓународна помош за да остане охридскиот регион под заштита на УНЕСКО, повика Охрид СОС, <https://sdk.mk/index.php/dopisna-mrezha/vladata-da-pobara-megjunarodna-pomosh-za-da-ostane-ohridskiot-region-pod-zashtita-na-unesko-povika-ohrid-sos/> Последен пат посетена на 14.09.2019.

2. Трпески, Даворин, *Кој го поседува минатото? Заштитата на културното наследство во постоцијалистичка Македонија*, ПМФ - Институт за етнологија и антропологија, Скопје, 2013.
3. Forrest, Craig. J. S., „Cultural Heritage as the Common Heritage of Humankind: A Critical Re-evaluation“, *Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 40, 2007.
4. Gillman, Dereck, *The Idea of Cultural Heritage*, Cambridge, 2010.
5. Marasović, Tomislav, *Kulturna baština*, sv. I, Split, 2001.
6. Natural and Cultural Heritage of the Ohrid region (FYR Macedonia) (99ter), Paris, 2017. file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/20170628_Reactive_Monitoring_mission_report_Ohrid_region.pdf Последен пат посетена на 5.09.2019.
7. Nafziger, James, A. R., „Cultural Heritage Law: The International Regime“, во: Nafziger, James, A. R., Scovazzi, Tullio, (ur.), *Le patrimoine culturel de l'humanité / The Cultural Heritage of Mankind*, Leiden, 2008.
8. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, 2013. <http://whc.unesco.org/archive/opguide13-en.pdf>, Последен пат посетена на 4.09.2019.
9. Охрид СОС: Владата во Баку ја жртвува можноста за меѓународна помош за спас на охридскиот УНЕСКО регион, МКД, <https://www.mkd.mk/makedonija/politika/ohrid-sos-vladata-vo-baku-ja-zhrtvuva-mozhnosta-za-megjunarodna-pomosh-za-spas>, Последен пат посетена на 14.09.2019.
10. Pallas, N. Christina, *Maritimer Kulturgüterschutz*, Berlin, 2004.
11. Prott, Lyndel, V., O'Keefe, Patrick, J., „‘Cultural Heritage’ or ‘Cultural Property’?“, *International Journal of Cultural Property*, 1, 1992.
12. Владата да побара меѓународна помош за да остане охридскиот регион под заштита на УНЕСКО, повика Охрид СОС, <https://sdk.mk/index.php/dopisna-mrezha/vladata-da-pobara-megunarodna-pomosh-za-da-ostane-ohridskiot-region-pod-zashtita-na-unesko-povika-ohrid-sos/> Последен пат посетена на 14.09.2019.
13. Знеполски, Ивајло, „Потопени од политичката струја“, Интервју со Ивајло Знеполски, *Маргина*, бр. 57/59, Скопје, 2002, <http://www.templum.com.mk/margina/sodrzina/margina57/ivajlo.htm>, последен пат посетена на 3.3.2010 година.

Davorin TRPESKI

Sts Cyril and Methodius University, Skopje
PMF - Institute of Ethnology and Anthropology

UNESCO AND OHRID PROTECTED AREA: THE COLLAPSE OF THE SYSTEM OF HERITAGE PROTECTION

Abstract: It is not at all simplistic to define precisely what cultural heritage is, and it is even more difficult to manage it. It is obvious that all the confusion begins at the very beginning of the debate - the term cultural heritage consists of two broad terms, which are also difficult to define and there are bitter debates around the world. Perhaps this should also be taken into account when trying to manage the cultural heritage, especially the World Heritage, such as the example of the Ohrid region, which has been recognized by the world and UNESCO since the last century. However, in less than thirty years of rule, the Macedonian system of protection has been able to destroy what had been built decades earlier within the Yugoslav federation.

Key words: Ohrid, culture, heritage, UNESCO, protection.

The scope and content of *mankind's cultural heritage* is closely linked to the principle of the *common heritage of all mankind*, that is, the common good of mankind that was created and developed in the field of international treaties.¹ If,

---

¹ We find the beginnings of the concept of "cultural heritage of mankind" in the ideas of the French archaeologist, philosopher and art expert Quatremère de Quincy of the late eighteenth century, who opposed the thefts of Italian artworks and their relocation to France. He formulated it in the significant letters addressed to General Miranda. For this in: Forrest, C.J., "Cultural Heritage as the Common Heritage of Humankind: A Critical Re-evaluation", Comparative and International Law Journal of Southern Africa, 40, 2007, 127.

however, we try to find a single definition that would explain the term cultural heritage, we will face a big problem. As we search through the literature we will find that many interpretations of this term. Perhaps the reason for the series of difficulties in its closer determination is that the term is really very broad. It basically consists of two terms, "culture" and "heritage", which also have very broad meanings and are difficult to specify. Some cultural scholars state that culture "encompasses the totality of creations or phenomena in the material and spiritual life of every nation and of humanity as a whole", while cultural heritage is mostly understood as "an inheritance the ancestors left to their descendants."² It can therefore be said that the term cultural heritage refers to the achievements left by the ancestors in folklore, language, literature, architecture, art, also in folk art, music, theater, film, sciences and in other areas, which together represent the entirety of culture. The wider understanding of cultural heritage is represented by Prott and O'Keefe³, saying that the term encompasses manifestations of human life that reflect a certain view of life and testify the history and the quality. Babelon and Chastel⁴, although used only the term "heritage" (French patrimoine) in the title of their study, apparently referred to cultural heritage, and show precisely the ambiguity of that term, which in both official and colloquial use covers all the good of the past. Nafziger⁵, on the other hand, makes distinction in the broad and narrow meaning of the cultural heritage. Thus the broader meaning would refer to the multitude of cultural manifestations that the human race inherited from its ancestors, while in a narrower sense, cultural heritage would be confined to material objects and intangible ideas associated with those objects. All the discussions and debates so far related to the conceptual definition of cultural heritage indicate that it is a dynamic concept that is not always and everywhere understood equally. The meaning of this term, and the manner if its protection depend largely on the social and economic circumstances, as well as on the current cultural awareness in society.⁶ The term continues to evolve steadily, and some new meanings and values are constantly attributed to it. Thus, Gillman, who seeks to explore the term from the point of view of philosophy and political sciences, but also from the point of view of socio-cultural anthropology, finds that "heritage means different things to different people, even within the same culture. Whether driven by temperament or agendas, some are prone to myth, while others focus on historical credibility. Perhaps the biggest problem is that heritage is not, in

---

² Marasović, T., *Kulturna baština*, sv. I, Split, 2001., 9.

³ Prott, L. V., O'Keefe, P. J., 'Cultural Heritage' or 'Cultural Property'?", *International Journal of Cultural Property*, 1, 1992., 307.

⁴ Babelon, J.-P., Chastel, A., *La notion de patrimoine*, Paris, 1994., 11.

⁵ Nafziger, J. A. R., „Cultural Heritage Law: The International Regime“, in: Nafziger, J. A. R., Scovazzi, T. (ur.), *Le patrimoine culturel de l'humanité/ The Cultural Heritage of Mankind*, Leiden, 2008., 145.

⁶ Pallas, N. C., *Maritimer Kulturgüterschutz*, Berlin, 2004., pg. 30. et seq.

essence, an objective fact for the world, but rather a social construction, in which historical and religious narratives, customs, and individuals have acted in their own ways.⁷

Not every cultural heritage can be declared a heritage of mankind or accepted as a World Cultural Heritage. It has to meet a number of criteria confirmed by extensive documentation made by professionals who have been researching and working for years. The state that has demanded certain good in its territory to be recognized and declared by UNESCO as World Cultural Heritage, needs to have a serious system of protection in place that will guarantee the preservation of the integrity and authenticity of the good and its Outstanding Universal Value (OUV).⁸ In short, once these key features are respected, the heritage can then be declared a World Heritage by UNESCO, which, of course, does not mean that UNESCO will directly protect it. In 1979 - 1980⁹, SFR Yugoslavia, i.e. SR Macedonia had established a serious system of cultural heritage protection and by signing the World Heritage Convention they guaranteed that they will protect and present Ohrid and Lake Ohrid and preserve them for future generations. Of course, this status of a protected region could not be permanent, and it would depend on the level of care by the community and society. The World Heritage Center together with the ICOMOS Cultural Heritage Advisory Body is in charge to follow the applied changes, to monitor the conditions of the heritage, i.e. the disturbances in its integrity and authenticity.

The fall of socialism in Eastern Europe after 1989 brought changes in the SFR Yugoslavia, but also in the new states that emerged from it, in all spheres of life, and thus in the pursuit of cultural policy. In Macedonia, in the early years of pluralism, the power of politics from the former state was still felt, but soon as the years passed, this doctrine was losing strength under the "blows" of the new age. The Macedonian Ministry of Culture, which, in fact, exists and aims to continue to play the main role in the creation of cultural policy in Macedonia, has already lost the primacy and advantage it had gained in the previous system. Thus, despite the presence of the Ministry of Culture and the institutions that have been working for more than forty years in the field of culture and cultural heritage issues, there was an absence of genuine ideas. Also, there is a noticeable

---

⁷ Gillman, D., *The Idea of Cultural Heritage*, Cambridge, 2010., pg. 60. et seq.

⁸ Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, 2013. Authenticity refers to the cultural heritage and is assessed through the degree of preservation of the original or genuine forms, which reliably confirms OUV. Integrity, on the other hand, is the overall coherence and wholeness of the particularity, the absence of a threat to them, that is, the absence of influence on the natural and cultural heritage and their properties. Accessible at: <http://whc.unesco.org/archive/opguide13-en.pdf>, accessed 4.09.2019.

⁹ Natural and Cultural Heritage of the Ohrid region (the Former Yugoslav Republic of Macedonia) (99ter), Paris, 2017, 14.

lack of investment in culture by the state and a diversion of resources to areas, which, according to the relevant factors, were much more important and related to the survival of the state. Thus, the culture and cultural heritage were marginalized. According to the Bulgarian cultural expert Ivaylo Znepolski¹⁰, who talks about the place of culture in the postsocialist societies in the Balkans, the ministries of culture in the first fifteen years were unable to contribute to culture for many reasons, primarily because no one expected them to do so. According to this researcher, the impacts of the ministries were reduced to bare distributors of pieces of the “state subsidies cake”. They have been transformed, he says, into something between major cultural accountants and waterless firefighters torn between ever-growing tension points. Even if human resources are left aside, they still cannot launch any sustained initiatives, innovations or programs to consolidate the cultural space, create quality, establish the perspectives of the cultural system.¹¹

The complete carelessness towards the Macedonian heritage in these thirty years begun “to take its toll”, and this is especially visible in the region of Ohrid, which was declared as a World Cultural Heritage. Despite numerous warnings in the past from NGOs working in the field of heritage protection, the Macedonian authorities have neglected their requests and recommendations and worked according to party and commercial interests while neglecting state and national policies. In 2017, UNESCO sent a monitoring mission to Ohrid, which soon wrote a draft report¹², outlining 19 priority recommendations that had to be fulfilled in two years by the authorities in Ohrid and Macedonia. “Irresponsible construction, coupled with disproportionate urban development, inappropriate exploitation of the coastal zones, increased pollution, disruption and destruction of the environment, as well as uncontrolled urban development caused by tourism pressure” were the main remarks in the report. In the area of cultural heritage, the major remark was the construction of new buildings on Plaoshnik, in the old part of the city, which were said to “have a negative effect on the heritage”.¹³

The final decision on the draft report was taken by UNESCO in July 2019 at a conference of the World Heritage Committee in Baku. What was worrying before the conference in Baku was that the team, instead of strengthening its

---

¹⁰ Ivaylo Znepolski, “Immersed in Political Power”, Interview with Ivaylo Znepolski, *Margina*, no. 57/59, Skopje, 2002, <http://www.templum.com.mk/margina/sodrzina/margina57/ivajlo.htm>, last accessed on 3.3.2010.

¹¹ Davorin Trpeski, *Who Owns the Past? Protection of Cultural Heritage in Post-socialist Macedonia*, PMF - Institute of Ethnology and Anthropology, Skopje, 2013, 114.

¹² Natural and Cultural Heritage of the Ohrid region (the former Yugoslav Republic of Macedonia) (99ter), Paris, 2017, 14, <https://whc.unesco.org/en/documents/158740> Accessed on 5.09.2019.

¹³ *Ibid.*

professional capacities in the field of cultural heritage protection, was only politically strengthened with the capacities of the newly established Ministry of Political System. Under such circumstances, the delegation received much criticism from several expert NGOs (such as Ohrid SOS) that criticized the team and its performance in Baku: "The Macedonian government at the 43rd session of the World Heritage Committee Baku, Azerbaijan did not save the Ohrid region from the List of World Heritage in Danger. It did not go for it, but for the sake of saving itself and the interests of those who need to profit unhindered for the sake of national wealth."¹⁴ Despite the recommendations of the World Heritage Center to put the Ohrid region on the List of World Heritage in Danger, it did not happen. However, the Center noted with concern that little progress had been made in meeting the Committee's urgent requirements and recommendations of 2017, including the deferral of key points, leading to irreparable cultural heritage transformations and seriously eroding its exceptional universal value as a universal heritage. After all, the Committee made a political decision not to include the Ohrid region on the UNESCO list of endangered goods, and decided to re-discuss the region at its next session in 2020, along with the expanded region in Albania.

The recommendations of the Macedonian NGOs, on the other hand, were that the Ohrid region should be urgently included on the List of World Heritage in Danger and to take advantage of the chance and opportunity to receive international assistance, to take rigorous corrective measures, to get expert assistance by world-class professionals in the field of cultural heritage protection, and even have opportunity to obtain foreign financial support.¹⁵ Today, one month after the Baku Conference, the future of the only immovable Macedonian cultural good that was on the UNESCO World Heritage List has not been resolved. The only Macedonian heritage that the world has recognized as *the common heritage of all mankind* remains in the hands of Macedonian politicians and their understanding of the significance of heritage. The idea from the previous years to have more cultural assets placed on the World Heritage List (whether tangible or intangible) is becoming irrelevant despite the seeming successes it achieved. So, despite UNESCO's acknowledgments, the Macedonian state apparently lacks the capacity to maintain such a status on a longer term. The example with the Ohrid region confirms this.

---

¹⁴ Ohrid SOS: The Government in Baku sacrifices international rescue aid for Ohrid UNESCO region, MKD, <https://www.mkd.mk/makedonija/politika/ohrid-sos-vladata-vo-baku-ja-zhrtvuva-mozhnosta-za-thoughunarodna-pomosh-za-spas>, Accessed on 14.09.2019.

¹⁵ Government to seek international assistance to keep the status of Ohrid region as UNESCO-protected, Ohrid SOS, <https://sdk.mk/index.php/dopisna-mrezha/vladata-da-pobara-megunarodna-pomosh-za-da-ostane-ohridskiot-region-pod-zashtita-na-unesko-povika-ohrid-sos/> Accessed on 14.09.2019.

Bibliography:

1. Babelon, Jean-Piere, Chastel, André, *La notion de patrimoine*, Paris, 1994.
2. Даворин Трпески, *Кoj го поседува минатото? Заштитата на културното наследство во постоцијалистичка Македонија*, ПМФ - Институт за етнологија и антропологија, Скопје, 2013.
3. Forrest, Craig. J. S., „Cultural Heritage as the Common Heritage of Humankind: A Critical Re-evaluation“, *Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 40, 2007.
4. Gillman, Dereck, *The Idea of Cultural Heritage*, Cambridge, 2010.
5. Marasović, Tomislav, *Kulturna baština*, sv. I, Split, 2001.
6. Natural and Cultural Heritage of the Ohrid region (the former Yugoslav Republic of Macedonia) (99ter), Paris, 2017. <https://whc.unesco.org/en/documents/158740> ; Accessed on 5.09.2019.
7. Nafziger, James, A. R., „Cultural Heritage Law: The International Regime“, in: Nafziger, James, A. R., Scovazzi, Tullio, (ur.), *Le patrimoine culturel de l'humanité / The Cultural Heritage of Mankind*, Leiden, 2008.
8. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, 2013. <http://whc.unesco.org/archive/opguide13-en.pdf>, Accessed on 4.09.2019.
9. Охрид СОС: Владата во Баку ја жртвува можноста за меѓународна помош за спас на охридскиот УНЕСКО регион, МКД, <https://www.mkd.mk/makedonija/politika/ohrid-sos-vladata-vo-baku-ja-zhrtvuva-mozhno-sta-za-megjunarodna-pomosh-za-spas>, Accessed on 14.09.2019.
10. Pallas, N. Christina, *Maritimer Kulturgüterschutz*, Berlin, 2004.
11. Prott, Lyndel, V., O'Keefe, Patrick, J., „‘Cultural Heritage’ or ‘Cultural Property’?“, *International Journal of Cultural Property*, 1, 1992.
12. Владата да побара меѓународна помош за да остане охридскиот регион под заштита на УНЕСКО, повика Охрид СОС, <https://sdk.mk/index.php/dopisna-mrezha/vladata-da-pobara-megjunarodna-pomosh-za-da-ostane-ohridskiot-region-pod-zashtita-na-unesko-povika-ohrid-sos/>; Accessed on 14.09.2019.
13. Знеполски, Ивајло, „Потопени од политичката струја“, Интервју со Ивајло Знеполски, *Маргина*, бр. 57/59, Скопје, 2002, <http://www.templum.com.mk/margina/sodrzina/margina57/ivajlo.htm>; Accessed on 3.3.2010.

Митко БОГДАНОВСКИ
НУ Музеј на РС Македонија - Скопје

ЕВАКУАЦИЈА НА ЛУЃЕ И МУЗЕЈСКИ ДОБРА ВО СЛУЧАЈ НА ПОЖАР

Апстракт: Спроведувањето на мерката евакуација и спасување на луѓето, материјалните и културните добра во случај на пожар од објектите каде тие се наоѓаат и чуваат е еден од приоритетите на субјектите за заштита на културното наследство. Затоа, доколку сакаме навремено и успешно да се реализира оваа мерка, потребно е сите вработени навремено да бидат обучени за оваа задача. Целта на обучувањето е да се оспособат и да се мотивираат за навремено и квалитетно извршување на задачите за заштита и спасување.

Клучни зборови: евакуација, заштита и спасување, природни непогоди, културни добра.

Согласно Законот за заштита и спасување¹ и Законот за безбедност и здравје при работа² за правните субјекти е од посебно значење навременото планирање, организирање и спроведување на мерките за заштита и спасување. Евакуацијата на музејските културни добра³ е претставува еден од приоритетните мерки во случај на дадена потреба при природни непогоди и други несреќи поврзани со вонредна и воена состојба. Со евакуацијата се

---

¹ Сл. Весник на РМ бр. 93/12,

² Сл. Весник на РМ бр. 92/07, 136/11, 23/13 и бр. 25/13.

³ Закон за заштита на културно наследство во Сл. Весник бр. 20/04, 71/04, 115/07, 18/11, 148/11, 23/13, 137/13, 164/13, 38/14, 44/14, 199/14, 104/15, 154/15, 192/15.

врши планско, организирано и контролирано преместување на материјалните добра од загрозените подрачја на друго побезбедно место. Подготвувањето на активностите за спроведување на евакуацијата⁴ опфаќа организациски и оперативни мерки и постапки:

- начин на спроведување на евакуацијата (собирни места, правци на движење, број и вид на превозни средства, број и вид на екипи на стручни лица за логистичка поддршка, потребни материјални ресурси и др.);
- број и вид на објекти предвидени за сместување на културните добра;
- преглед на учесници за спроведување на евакуацијата; (список на лица кои ја подготвуваат евакуацијата на експонатите и други предмети кои се носат на новата локација и список на лица кои се определени за прием на истите на новата локација);
- временски рокови за склучување на потребни договори;
- временски рокови за пополнување на силите за заштита и спасување кои учествуваат во евакуацијата со персонал и материјални ресурси;
- едукација, обука и вежби, односно тренинг со лицата кои се предвидени да ја извршуваат евакуацијата.

Несреќите можат да се појават во било кое време и со можност за интензивно ширење. Спроведувањето на евакуација и спасувањето од пожар може да биде сметано како една од вонредните состојби кои можат да настанат и токму заради тоа се врши **планско, организирано и контролирано** напуштање и празнење на објектот (просторот) и преместување на вработените и корисниците на услугите и материјалните добра (документи, пари, опрема, техника и др.).

Подготовките за евакуација⁵ подразбираат преземање на навремени мерки и активности за заштита и спасување на вработените, корисниците на услуги и материјалните добра преку:

- Постоене на професионални служби и обучени стручни лица;
- Навремено изготвување на употребливи планови за заштита и спасување со прилози (списоци на вработените, поважни телефонски броеви, проекти, скици и сл.);

---

⁴ Закон за заштита и спасување во Сл. Весник на РМ бр. 93/12; Уредба за спроведување на мерката заштита и спасување од пожари, експлозии и опасни материи во Сл.весник на Република Македонија бр. 100/10.

⁵ Уредба за спроведување на мерката за заштита и спасување – евакуација на населението во Сл. Весник на РМ бр. 101/10; Зоран Нешкоски, *Заштита од пожари во урбани средини*, Скопје, 2018; Менде Солунчевски, Методија Дојчиновски, Мара Тимовска, *Ресурси и мерки за заштита и спасување*, Скопје, 2018.

- Обезбедување на средства и опрема за заштита од пожари (противпожарни апарати, ПП хидранти, стабилни инсталации за откривање, јавување и гасење на пожар, централи со јавувачи за детекција и дојава на пожар, сандачиња за прва помош, набавка и поставување на соодветни знаци за забрана и предупредување од опасности од пожар;
- Средување на објектот/ите согласно законските прописи – соодветен градежен материјал, соодветна широчина на скалите и премините, помошните излези, панични светла, слободни премини и излези, соодветни излезни врати кои секогаш треба да отвораат кон надвор односно кон слободниот и безбеден простор, поставување на знаци за известување, предупредување и покажување на правец на движење;
- Вршење на редовна контрола и одржување на инфраструктурата – инсталации во исправна состојба (електрична, водоводна, топлификациска, гасоводна, громобранска и друга инсталација).⁶

Во музеите и во другите установи од културата потребно е да има вработено соодветно стручно лице кое професионално работи на проблематиката за заштита спасување. Исто така, потребно е навремено да се изработат проценка и план за заштита и спасување од пожари и план за евакуација и спасување на вработените. Сите средства, опрема и инсталации наменети за заштита, алармирање и гаснење на пожар редовно треба да се контролираат, сервисираат и одржуваат во исправна состојба. Вработени треба да бидат обучени за заштита и спасување и истите имаат законска обврска да се обучуваат и да учествуваат во акциите за заштита и спасување во случај на пожар, како и во друга дадена опасност. Оваа обврска важи за сите вработени во музеите и во другите установи поврзани со заштитата на културното наследство. Потребно е вработените да бидат координирани од страна на обучени и одговорни лица определени согласно планот за заштита и спасување.

Кога има појава на пожар во објектот, оној работник кој прв ќе го забележи пожарот должен е веднаш да ги извести за тоа останатите вработени, претпоставените раководители, обезбедувањето, електричарот и други стручни лица, а преку нив или лично, доколку е тоа потребно и стручните односно професионалните служби и органи во градот (противпожарната бригада, МВР, брза помош и др.) Известувањето се прави

---

⁶ Закон за безбедност и здравје при работа во Сл. Весник бр. 30/2016.

усно, преку активирање на рачниот систем за дојава на пожар или на друг соодветен начин, доколку не се активира сам системот за дојава на пожар (центра на јавувачи за детекција и дојава на пожар и звучна сирена) што ги поседува објектот. Секој од вработените, веднаш по алармирањето, должен е да пристапи кон средување на своето работно место (исклучување на електричните апарати – компјутери, печатари, светла и др.), средување на најважната и најпотребната документација и останатите работи кои ги носи со себе, доколку тоа е можно и не е опасно по неговиот живот. Исто така, ги отстранува лесно запаливите материјали (хартија, книги и сл.) и смирено, но со забрзано темпо го напушта работното место одејќи кон излезот по соодветен распоред за напуштање на објектот.

Оние вработени кои се обучени за гасење пожар, пристапуваат кон гасењето само кога се работи за мали, почетни пожари. За тоа треба самите да проценат дека знаат и дека можат тоа да го направат правилно и навремено со употреба на ПП - апарати од типот S-6, S-9, S-12, CO2-5, кои се под постојан притисок или со употреба на ПП – хидрантите.⁷ Со акцијата на гасењето на пожарот раководи само едно обучено лице, а другите вработени ги слушаат неговите наредби и команди и му помагаат во гасењето на пожарот, му додаваат, носат други ПП - апарати од непосредната околина, расчистуваат предмети, ги известуваат другите вработени и сл. Доколку вработените проценат дека сами не можат да го изгаснат пожарот и истиот може да биде опасност по нивните животи, веднаш за тоа ја известуваат противпожарната бригада (на 193) и другите надлежни служби, а тие се подготвуваат за евакуација.

Кога има појава на пожар секогаш може да се очекува и појава на чад, гасови, делумно уривање на делови од објектот, кршење на стакла, прекин на електрична енергија ред други настани и појави. Појавата на чад и чувството на задушување во многу случаи влијаат и доведуваат до создавање и појава на паника и страв кај луѓето. Паниката и стравот кај луѓето се особено опасни, зошто во краток временски интервал може да доведат до други несакани последици. Затоа од страна на најприсебните потребно е да се спречи оваа појава, како би можело со успех да се спроведе евакуацијата и спасувањето. При напуштањето на објектот луѓето треба да го користат најкусиот, но и најбезбедниот пат кон излезот, да се осветлат патиштата на движење и преку него да стигнат на слободен и безбеден простор, во што е можно пократок временски рок.

Во случај на појава на пожар и потреба од напуштање и празнење на објектот потребно е да се користат излезните стандардни скали кои се наоѓаат во средишниот ден на објектот. Покрај овие излези може по потреба да се користат и излезите и премините преку подрумските простории и преку

---

⁷ Закон за пожарникарство во Сл. Весник на РМ бр. 168/17.

гаражата, со што би се растеретиле другите излези. Кога вработените и корисниците на услугите / посетителите ќе излезат надвор, потребно е веднаш да се упатат што подалеку од загрозењето објект, кон безбедните простори кои се најмалку оддалечени два и повеќе пати од висината на објектот. Посебно во повеќекатните објекти, излезните патишта за евакуација се од особена важност, бидејќи за да овозможат брзо и успешно напуштање на објектот, треба да бидат навремено расчистени, слободни, осветлени и обележани, а не затрупани со најразлични предмети, пакети и друг материјал. Напуштањето на објектот се прави контролирано, со движење по скали, покрај ѕидовите со јаки потпорни столбови, малку забрзано и во поднаведнатата положба со користење на заштитни маски и др. Доколку во моментот вработените немаат заштитни маски истите треба да ги заштитат дишните органи со користење влажни марамчиња или со други почисти делови од облеката со која во моментот располагаат, а кои ги ставаат на устата и носот. Кога ќе се напушти објектот и сите вработени и странки ќе бидат на сигурно и безбедно место, се прави список или проверка дали сите за кои се знае дека биле во објектот во кризниот момент се тука, се проверува дали има повредени и доколку има се пристапува кон давање на прва помош.

Во јавните објекти како што се музеите, кината, театрите, банките, болници и други во кои работат поголем број луѓе и има поголем број посетители, излезните врати не смеат да бидат заклучени и затемнети, туку сите излези во случај на опасност мора да бидат означени, обележани и така изведени што секогаш би можеле лесно да бидат пронајдени и отворени. Пристапот кон излезите во случај на опасност секогаш мора да биде слободен, а вратите по можност треба да бидат двокрилни и мораат да се отвораат во правец на излезот кон безбедниот простор. Широчината на скалите, слободните премини и вратите се пресметува и се прави секогаш според потребите на установата, намената на објектот, бројот на вработени и посетители и сл. Кога при големи пожари евакуацијата од повеќекатните објекти не може да се изведе преку постоечките излези за таа намена, се користат соодветна опрема и средства за спасување како што се: противпожарни скали, хидраулични платформи - корпи, спушталки, доскочници, платна и др. Лицата кои ќе бидат полесно или потешко повредени, можат да се спасуваат и со помош односно со користење на најразлични видови скали, макари, јажиња, носилки...

Успехот на акцијата за заштита и спасување во случај на пожар или во случај на други опасности најмногу ќе зависи од обученоста на секој вработен во делот на самозаштитата, од организираноста и од правовременото известување на надлежните професионални служби. За комплетниот настан, за текот на евакуацијата, за последиците и евентуално настанатите штети се известува директорот на установата или некое друго одговорно лице. Некој од нив правовремено воспоставува контакт со надлежните служби и органи и по

потреба од нив бара помош и постапува според нивните упатства и наредби се до завршувањето на настанатата опасност. По завршувањето на опасноста се прави проценка на ситуацијата и се изготвува писмен извештај, кој се доставува до надлежните институции. Преку навремено преземање на превентивни и оперативни мерки за заштита на луѓето и културните добра во установите од културата, а посебно со организирање на мерката евакуација, како многу важен сегмент во еден сеопфатен систем на заштита, би се постигнало намалување на ризикот и последиците од природни и други несреќи, кои претставуваат голема закана и за луѓето и за културното наследство.

Библиографија:

1. Нешкоски, Зоран, *Заштита од пожари во урбани средини*, Скопје, 2018;
2. Менде Солунчевски, Методија Дојчиновски, Мара Тимовска, *Ресурси и мерки за заштита и спасување*, Скопје, 2018.

Прописи:

1. Законот за безбедност и здравје при работа, Сл. Весник на РМ бр. 92/07, 136/11, 23/13, бр.25/13, 30/2016;
2. Закон за заштита на културно наследство, Сл. Весник бр. 20/04, 71/04,115/07, 18/11, 148/11, 23/13, 137/13, 164/13, 38/14, 44/14, 199/14, 104/15, 154/15, 192/15;
3. Закон за заштита и спасување, Сл. Весник на РМ бр. 93/12;
4. Закон за пожарникарство, Сл. Весник на РМ бр. 168/17;
5. Уредба за спроведување на мерката заштита и спасување од пожари, експлозии и опасни материи, Сл.весник на Република Македонија бр. 100/10;
6. Уредба за спроведување на мерката за заштита и спасување – евакуација на населението, Сл. Весник на РМ бр. 101/10.

Mitko BOGDANOVSKI

NI Museum of Republic of N. Macedonia - Skopje

EVACUATION OF PEOPLE AND MUSEUM GOOD IN THE EVENT OF FIRE

Abstract: Implementing the evacuation and rescue measure of people, material and cultural property in the event of a fire from the premises where they are located and stored is one of the priorities of the entities for protection of cultural heritage. Therefore, if this measure is to be implemented in a timely and successful manner, it is necessary that all employees in the cultural institutions to be appropriately trained in this task. The purpose of the training is to provide skills and motivation for timely and quality performance of protection and rescue tasks.

Key words: evacuation, protection and rescue, natural disasters, cultural goods.

Pursuant to the Law on Protection and Rescue¹ and the Law on Occupational Safety and Health² it is of particular importance that the legal entities timely plan, organize and implement protection and rescue measures. The evacuation of museum cultural goods³ is one of the priority measures in case of natural and other disasters related to emergency and martial law. The evacuation is a planned, organized and controlled relocation of material goods

---

¹ Official Gazette of RM, No. 93/12.

² Official Gazette of RM, No. 92/07, 136/11, 23/13 and 25/13.

³ Law on cultural heritage protection, Official Gazette of RM, No. 20/04, 71/04, 115/07, 18/11, 148/11, 23/13, 137/13, 164/13, 38/14, 44/14, 199/14, 104/15, 154/15, 192/15.

from endangered areas to a safer place. The preparation of evacuation activities⁴ involves organizational and operational measures and procedures:

- manner of evacuation (collection points, routes of movement, number and type of means of transport, number and type of logistical support teams, material resources required, etc.);
- number and type of facilities provided for the accommodation of cultural goods;
- list of participants for realization of the evacuation (personnel preparing the evacuation of the exhibits and other items for relocation to the new location and personnel designated to receive them at the new location);
- timeframe for contracting;
- timeframe for completion of the protection and rescue forces involved in the evacuation of personnel and material resources;
- education, training and exercises with the personnel designated to perform the evacuation.

The accidents can occur at any time and with the potential for intense spread. The implementation of evacuation and fire rescue can be considered as one of the emergencies that may occur and therefore ***planned, organized and controlled*** abandonment and emptying of the premises (space) and relocation of employees and users of services and material goods (documents, money, equipment, technique, etc.) is performed.

Evacuation preparations⁵ involve undertaking timely measures and activities to protect and rescue employees, service users and material goods through:

- Professional services and trained professionals;
- Timely preparation of applicable plans for protection and rescue, including attachments (employee lists, more important phone numbers, projects, sketches, etc.);
- Provision of firefighting tools and equipment (fire extinguishers, fire hydrants, robust installations for fire detection, alarm and

---

⁴ Law on protection and rescue, Official Gazette of RM, No. 93/12; Decree for implementation of the protection and rescue against fires, explosions and dangerous substances, Official Gazette of RM, No. 100/10.

⁵ Decree on the implementation of the protection and rescue measure - evacuation of the population, Official Gazette of RM No. 101/10; Zoran Neskoski, Fire Protection in Urban Areas, Skopje, 2018; Mende Soluncevski, Metodija Dojcinovski, Mara Timovska, Resources and Measures for Protection and Rescue, Skopje, 2018.

- extinguishing, first aid boxes, procurement and installation of appropriate signs for warning of fire hazards;
- Arrangement of the building/s in accordance with the legislation - adequate building material, appropriate width of stairs and passages, auxiliary exits, panic lights, free passages and exits, adequate exit doors which should always open to the outside, i.e. to free and safe space, installation on warning and direction signs;
  - Performing regular control and maintenance of infrastructure - installations in good working order (electrical, plumbing, heating, gas, lightning and other installations).⁶

The museums and other cultural institutions should have dedicated professional engaged for activities related to rescue and protection. It is also necessary to develop a timely assessment and plan for fire protection and rescue and an employee evacuation and rescue plan. All tools, equipment and installations intended for fire protection, alerting and extinguishing should be regularly controlled, serviced and maintained in good working order. Employees need to be trained in protection and rescue and are obligated by law to participate in fire protection and rescue trainings and simulations, as well as in other hazards. This obligation applies to all employees in museums and other institutions related to the protection of cultural heritage. Employees need to be coordinated by trained personnel designated in accordance with the protection and rescue plan.

In the event of a fire in the facility, the employee who first observes the fire is obligated to immediately notify the other employees, supervisors, security, electrician and other professionals, and if necessary the professional services in the city (fire brigade, Ministry of Interior, ambulance, etc.). The notification is made orally, by activating the manual fire alarm system or otherwise, unless the fire alarm system itself is activated. Each employee, immediately after the alert, is obligated to arrange his / her workplace (switch off the electrical appliances - computers, printers, lights, etc.), arrange the most important and necessary documentation and other things that he / she carries with him / her if possible and not dangerous for his life. The easily flammable materials (paper, books, etc.) should be removed and the workplace should be abandoned in a calm but effective manner, by approaching the exit following a proper exit schedule.

Employees who are trained in fire extinguishing should act only in cases of small, initial fires. They need to self-assess their capabilities for safe and timely handling with S-6, S-9, S-12, CO2-5 types of fire extinguishers, which are under

---

⁶ Law on occupational safety and health, Official Gazette No. 30/2016.

constant pressure or for handling with hydrants. The fire extinguishing action is managed by only one trained person, and the other employees listen to his orders and commands and assist in extinguishing the fire – they pass things over, bring other extinguishers from the immediate area, dislocate items, notify other employees, etc. In case the staff find that they themselves cannot extinguish the fire and it could be a threat to their lives, they immediately notify the fire brigade (Phone No. 193) and other services, as they prepare for evacuation.

When there is a fire, smoke, gases, partial demolition of parts of the building, glass breaks, power outages, and other events can always be expected. The appearance of smoke and the feeling of suffocation in many cases affect and create panic and fear in people. People's panic and fear are especially dangerous, as they can lead to other side effects in the short term. Therefore, it is necessary for the most prudent to prevent this occurrence, so that evacuation and rescue can be successfully carried out. When leaving the facility, people should use the shortest and safest way to the exit. The passages should be illuminated, so people can reach a free and safe space as soon as possible.

In the event of a fire and the need to leave and empty the facility, it is necessary to use the standard exit ladders located in the center of the building. In addition to these exits, passages through basement rooms and garage may be used so that pressure to the other exits is diminished. When employees and users of services / visitors go outside, they should immediately be directed away from the endangered object to safe spaces in a distance at least two or more times the height of the object. Evacuation routes are particularly important in multi-storey buildings and they must be cleaned regularly, vacant, illuminated and marked, and not filled with a variety of objects, packages and other material, so to enable rapid and successful abandonment of the facility. Evacuation of the object is done in a controlled manner, walking down the stairs along the walls with strong support pillars, slightly accelerated and bent, using protective masks etc. If employees do not have protective masks at hand, they should protect their respiratory organs by placing wet wipes or other clean parts of clothing on their mouth and nose. When the facility is emptied and all employees and visitors are in a safe and secure place, a thorough check is performed to make sure that everyone known to be in the facility at the time of crisis is at the safe spot. The injured are given first aid.

In public buildings such as museums, cinemas, theaters, banks, hospitals etc., which have daily turnover of many employees and visitors, the exit doors must not be locked or darkened, all emergency exits must be marked, tagged and projected in a way that they are always easily found and opened. Emergency access to exits must always be free and doors should preferably be double-glazed and must open in the direction towards the safe area. The width of stairs, free

passages and doors is always calculated according to the needs of the institution, the purpose of the facility, the number of staff and visitors, etc. When large-scale evacuation of multi-storey buildings cannot be carried out through existing exits, appropriate equipment and tools such as fire extinguishers, hydraulic platforms - baskets, hangers, rails, canvas etc. are used. People who are more easily or severely injured can also be rescued by using various types of ladders, reels, ropes, stretchers...

The success of a protection and rescue action in the event of fire or other hazards will largely depend on the training of each employee in the area of self-protection, organization and timely reporting to the relevant professional services. The complete event, the course of the evacuation, the consequences and the possible damages shall be reported to the general manager of the institution or to any other responsible person. They should contact with the competent services and authorities in a timely manner and, where necessary, seek assistance and follow their instructions and orders until the danger has ended. Upon termination of the emergency, an assessment is performed and a written report is prepared and forwarded to the competent authorities. The timely preventive and operational measures for protection of people and cultural property in cultural institutions, in particular the evacuation activities, as a very important segment in a comprehensive protection system, would reduce the risk and consequences of natural and other disasters, which pose a major threat to both people and cultural heritage.

Bibliography:

1. Нешкоски, Зоран, *Заштита од пожари во урбани средини*, Скопје, 2018;
2. Менде Солунчевски, Методија Дојчиновски, Мара Тимовска, *Ресурси и мерки за заштита и спасување*, Скопје, 2018.

Regulation:

1. Law on protection and rescue, Official Gazette of RM No. 93/12;
2. Law on occupational safety and health, Official Gazette of RM No. 92/07, 136/11, 23/13, 6p.25/13, 30/2016;
3. Law on cultural heritage protection, Official Gazette of RM No. 20/04, 71/04,115/07, 18/11, 148/11, 23/13, 137/13, 164/13, 38/14, 44/14, 199/14, 104/15, 154/15, 192/15;
4. Law on fire-protection, Official Gazette of RM No. 168/17;

5. Decree on implementation of protection and rescue against fires, explosions and dangerous substances, Official Gazette of RM No. 100/10;
6. Decree on the implementation of the protection and rescue measure - evacuation of the population, Official Gazette of RM No. 101/10.

Крсте БОГОЕСКИ

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
ПМФ - Институт за етнологија и антропологија

БЕЗБЕДНОСТ НА МУЗЕЈСКИТЕ КОЛЕКЦИИ И ЗАШТИТА ОД ПОЖАР¹

Апстракт: Во трудот се опфатени прашањата на безбедност на музејските добра во услови на нормална и вонредна состојба. Посебно место опфаќаат прашањата на појава на пожар и активностите за негово елиминирање. Во таа смисла се опфатени видовите на форми на гаснење пожар, употребата на природни и хемиски средства за гаснење, последиците врз музејските добра од пожар, обука на вработените за подготвеност за одговор на пожар. Опожарените музејски предмети не може да се вратат во првобитната состојба. Тие може да бидат изгубени за секогаш. Затоа е неопходно да се организира соодветна заштита од таков вид ризик.

Клучни зборови: безбедност, музејски колекции, пожар, заштита од пожар

Безбедноста на музејските колекции претставува основна обврска на музеите. Таа се остварува низ три периоди на состојби во кои може да се

---

¹ Прилогот е поднесен во рамките на теоретскиот дел на Форумот посветен на заштитата на културните добра за време на пожар, одржан на 7.6.2018 година во Музејот на Македонија во Скопје. Форумот се состоеше од теоретски и практичен дел. Во теоретскиот дел беа поднесени три прилози, и тоа: К. Богоески, „Безбедноста на музејските колекции и заштита од пожар“; М. Богдановски, „Евакуација на луѓе и музејски добра во случај на пожар“; и С. Вуковиќ, „Искусвата на Дирекцијата за заштита и спасување при гаснење на пожар“, а во практичниот дел беа изведени одделни показни вежби на гаснење пожар, под надзор на Р. Асани. На Форумот зедоа учество над 60 претставници од музеите на Македонија и притоа беа доделени соодветни сертификати.

наоѓаат предметите, како што се: *период на превентивна заштита во услови на редовна состојба; период на вонредна состојба, и период по завршувањето на вонредната состојба.*

Периодот на превентивна заштита се одвива во услови на редовна дејност и претставува многу значајна активност на секој музеј. Во тој период мора да се обезбеди соодветна евиденција и документација за секој музејски предмет, имајќи ги предвид меѓународните стандарди за таа цел. Покрај тоа, во тој период, исто така, треба да се почитуваат меѓународните стандарди поврзани со: температурата (18 – 22°C), светлото (60 – 200L), влагата (45 – 60%), УВ зрачењето (до 75µw/L), како и заштитата од крајби, вандализам и друго. Успешна превентивна заштита се остварува преку: соодветно планирање и процена за дејство во вонредни услови; опремување со средства за дејство во вонредни состојби; обука на вработените за дејство во вонредни состојби; локација на просториите каде што се наоѓаат музејските добра; отстранување на запаливи материјали од депоа и изложбен простор; и отстранување на доводни и одводни инсталации од депоа и изложбен простор. Со други зборови – елиминирање на можностите за појава на одредена вонредна состојба.

Периодот на вонредна состојба може да биде катастрофален доколку нема соодветна превентивна заштита. Постојат повеќе видови вонредни состојби и во зависност од видот се применуваат одредени постапки за отстранување или ублажување на последиците. Во секој случај, дејствувањето се насочува во правец на заштита на човечките животи на персоналот и на посетителите на музејот, а потоа во заштита на музејските добра. Една од можните вонредни состојби во музеите е пожарот.

Што е пожар? Тоа е триаголник на согорување, каде што има: материјал што гори, кислород и доволно топлина. Со отстранување на еден елемент од тој триаголник, пожарот престанува. Но, изгорените музејски предмети не може да се обноват. Тие се изгубени за секогаш.

Дејството за време на пожар го карактеризираат следните активности:²

- Проценка на опсегот на пожар;
- Да се биде мирен, без паника;
- Исклучување на електричната енергија и плинот;
- Проценка за тоа какви прирачни средства ќе се употребат:
  - o Употреба според видот на музејски добра но и според можностите;
- Информирање на раководството;
- Мобилизирање на вработените: сите вработени мора да знаат да гасат пожар;

---

² Поцеска, В.: *Прирачник за постапки во итни ситуации*, NPS Museum Handbook, Part I (2002).

- Евакуација на вработените и посетителите од опожарениот дел на музејот;
- Евакуација на музејските добра од опожарениот дел на музејот:
  - o Пакување на музејските предмети и регистрирање на содржините во пакетите,
  - o Транспорт на предметите на сигурно место,
  - o Обезбедување на предметите од кражби;
- Доколку пожарот е голем се информираат професионални служби за гаснење:
  - o Противпожарна бригада (193),
  - o Дирекцијата за заштита и спасување.

Гаснењето на пожар е активност која бара познавање и процена на видот на материјалот што гори, на обемот на појавениот пожар, на можностите за дејствување, на употребата на технички и други средства за гаснење³. Вработените во музеите мора да знаат како да ја применат постапката за гаснење, кои технички и други средства да ги употребат, воопшто, како треба да се однесуваат во таа вонредна состојба. Во натамошниот текст ќе наведеме некои средства и начини на гаснење пожар, како што се: Гаснење со мобилни апарати, опремени со хемиски средства, со рачни прскалки на вода, апарати за гаснење со пена; Употреба на систем на прскалки, кои може да бидат водени, суви, комбинирани или водена магла.

Водата е наједноставното средство за гаснење пожар. Но, во затворен простор може да настане експлозија на пареата. Обично гаснењето се изведува преку хидранти со млазница. Во практиката постои употреба на т.н. 3Д начин за гаснење со вода во затворен простор (употребен за прв пат во Шведска)⁴, кој што се изведува во вентилиран и неентилиран простор. Тоа е индиректна метода на гаснење (со распрскана вода).

Во музеите, покрај водата, се употребуваат и одделни хемиски и технички средства, чија примена е во зависност од видот на материјалот што гори. Во практиката постојат и други средства, т.н. стабилни инсталации за гаснење пожар со инертни и други гасови.⁵ Многу ефикасен бил халонот, кој е забранет со Монреалскиот протокол од 1987 година. Најнови и прифатливи хемиски средства за гаснење пожар се: **ИНЕРГИН - IG-541**, гас и **НОВЕЦ 1230**, кој на собна температура е во течна состојба. Овие средства се ефикасни за гаснење и не се штетни за музејските предмети, но се штетни за здравјето на човекот доколку несоодветно се употребат. Никако да не се употребуваат прашкасти средства за гаснење пожар врз предметите во музејот,

³ Спасић, С.: *Тактика гашења пожара...*; 2. *Stabilne instalacije za gašenje požara vodom...*

⁴ Đerić, V.: *"3D" tehnika gasenja požara...*

⁵ *Stabilne instalacije za gasenje požara*

затоа што тие под високата температура се врзуваат за предметот и нема шанси да се отстранат од опожарениот предмет.

Многу важен момент претставува фото регистрирањето, како и правењето на други записи во текот на гаснењето на пожар.

Периодот по вонредната состојба, во случајов, е поврзан со дејство по гаснењето на пожарот. Во зависност од видот на употребените средства за гаснење, се врши чистење на просторот и на оштетените предмети; се прави проценка на настанатите штети и на просторот и на музејските добра; се прават проценки на предностите и слабостите на планот за заштита од пожар.

Заклучок:

Имајќи го предвид напред изложеното, може да заклучиме дека вонредната состојба пожар може да предизвика големи штети и во однос на човечките животи и во однос на културните добра доколку нема: соодветна превентивна заштита, особено соодветно планирање, соодветна обука на персоналот во музеите, соодветна техничка опременост и навремена проценка и одговор на таа вонредна состојба. Во однос на состојбата во музеите во нашата земја Република Македонија за одговор на појавата на пожар, се поставуваат повеќе прашања:

- Дали нашите музеи се подготвени за одговор на ризикот од пожар?
- Колку вработените се обучени за одговор на овој ризик?
- Дали музеите се опремени со средства за гаснење пожар?
- Колку раководните лица на музеите приоѓаат одговорно за заштита на колекциите во случај на пожар?
- Колку општествената заедница овозможува музеите да може да одговорат на ризикот од пожар?

Библиографија:

1. NPS *Museum Handbook*, Part I (2002), Chapter 9: Museum Collections Security and Fire Protection. <https://www.nps.gov/museum/publications> (2018)
2. Поцевска, В.: *Прирачник за постапки во итни ситуации. Насоки за музејските и конзерваторските установи...* МНК ИКОМ, Скопје, 2013.
3. Спасић, С.: *Тактика гашења пожара*, Београд 2012 <https://www.scribd.com/document/264357023/Taktika-Gasenja-Pozara> (2018)
4. *Stabilne instalacije za gasenje pozara inertnim i drugim gasovima gasovima*. https://almaks.rs/wp-content/uploads/stabilne_instalacije_zagashenje_pozara_inertnim_i_drugim_gasovima (2018).

5. *Stabilne instalacije za gašenje požara vodom, potapanjem tipa drenčer*
www.scribd.com/doc/220918287/Stabilne (2018)
6. Đerić, V.: *“3D” tehnika gasenja požara u zatvorenom prostoru*.
<https://dokumen.tips/documents/3d-tehnika-gasenja-pozara.html> (2018).

Krste BOGOESKI

Sts Cyril and Methodius University - Skopje
PMF - Institute of ethnology and anthropology

SAFETY OF MUSEUM COLLECTIONS AND FIRE PROTECTION¹

Abstract: The paper covers the issues of safety of the museum property under normal and emergency conditions. Special attention is paid to the issues of fire outbreak and activities to eliminate it. This includes types of fire extinguishers, the use of natural and chemical extinguishers, the effects of the fire on museum goods, fire preparedness staff training. Burnt museum items cannot be restored to their original state. They can be lost forever. It is therefore necessary to organize adequate protection against such type of risk.

Key words: safety, museum collections, fire, fire protection

The safety of museum collections is a fundamental obligation of the museums. It is accomplished through three periods in which the objects' condition may be located, such as: a *period of preventive protection* under normal conditions; *emergency period*; and the *period in the aftermath of the emergency*.

---

¹ The article was submitted at the Forum dedicated to the protection of cultural property in the event of fire, held on 7.6.2018 at the Museum of Macedonia in Skopje. The Forum consisted of a theoretical and practical sections. Within the theoretical section, three articles were submitted: Bogoeski, "Safety of Museum Collections and Fire Protection"; M. Bogdanovski, "Evacuation of People and Museum Supplies in the Event of Fire"; and S. Vukovic, "Experiences of the Fire Protection and Rescue Directorate". The practical section encompassed fire extinguishing exercises, under the supervision of R. Asani. Over 60 representatives from the museums in Macedonia participated in the Forum and were awarded appropriate certificates.

The period of preventive protection takes place in circumstances of regular activity and represents very important activity of every museum. Appropriate records and documentation for each museum object must be provided during this period, taking into account international standards. In addition, international standards related to temperature (18 - 22°C), light (60 - 200L), humidity (45 - 60%), UV radiation (up to 75 $\mu\text{w/L}$) should be complied with during that period, as well as protection against theft, vandalism etc. Successful preventive care is achieved through: adequate planning and assessment of emergency action; provision of equipment for emergency action; training of the employees to act in an emergency; location of the premises where the museum goods are placed; removal of flammable materials from depots and exhibition spaces; and removing inlet and outlet installations from depots and exhibition spaces. In other words - eliminating the risks for emergencies.

The emergency period can be catastrophic if there is no adequate preventive protection. There are several types of emergencies, and depending on the type, certain procedures are followed to eliminate or mitigate the consequences. In any case, the action is directed towards protection of the museum staff and the visitors, and then towards protection of museum assets. One of the emergencies which threaten the museums is fire.

What is a fire? It's a combustion triangle consisted of: burning material, oxygen and enough heat. By removing one element from that triangle, the fire stops. However, the museum items which are already burnt cannot be restored. They are lost forever.

The action during a fire is characterized by the following activities²:

- Assessment of the range of the fire;
- To be calm, without panic;
- Disconnection of electricity and gas;
- Using appropriate tools:
  - o Use according to the type of museum goods but also according to the resources;
- Informing the higher management;
- Employee mobilization: all employees have to be able to extinguish fire;
- Evacuation of staff and visitors from the burning part of the museum;
- Evacuation of museum goods from the burning part of the museum:
  - o Packaging museum objects and registering contents of packages,
  - o Transporting the items to a safe place,
  - o Securing items from theft.

---

² Поцеска, В.: *Прирачник за постапки во итни ситуации*, NPS Museum Handbook, Part I (2002) ...

- If the fire is large, the professional Fire Fighting Brigade should be informed:
  - o Fire Fighting Brigade (193),
  - o Directorate for Protection and Rescue.

Extinguishing a fire is an activity that requires knowledge and assessment of the type of the burning material, the scale of the fire, the possibilities for action, the use of technical and other extinguishing agents.³ Museum staff must know how to apply the extinguishing procedure, what technical and other means to use, and how they should behave in that emergency. Hereinafter we will list some means and ways of extinguishing fire, such as: extinguishing with mobile extinguishers, equipped with chemical agents; with handy water sprinklers; foam extinguishers; use of sprinkler system, which can be wet, dry, combined or water mist.

Water is the simplest extinguishing agent. However, if used indoors there is a possibility for a steam explosion. Extinguishing is usually done by nozzle hydrants. In practice there is a use of so-called “3D indoors extinguishing with water” (used for the first time in Sweden)⁴, performed in a ventilated and non-ventilated area. It is an indirect method of extinguishing (with scattered water).

In museums, besides water, certain chemical and technical means are used, depending on the type of burning material. In practice, there are other means, such as robust inert and other gas fire extinguishing installations.⁵ The halo, which is banned with the 1987 Montreal Protocol was very effective. The most recent and acceptable fire extinguishing chemicals are: **INERGIN - IG-541**, gas and **NOVEC 1230**, which is in liquid state at room temperature. These remedies are effective for extinguishing and are not harmful to museum objects, but can be harmful to human health if used improperly. Powders to extinguish a fire on objects in a museum should never be used, as they get attached to the object at high temperatures and could not be removed from the burnt object.

It is very important to perform documentation with photographs and other records during the firefighting process.

The period after the emergency, in this case, is related to the action after the fire is extinguished. Depending on the type of extinguishers used, the space and the damaged objects should be cleaned; an assessment of the damage both to the space and to the museum goods should be performed, but also assessment of the strengths and weaknesses of the fire protection plan.

---

³ Спасић, С.: *Тактика гашења пожара...*; 2. *Stabilne instalacije za gašenje požara vodom...*

⁴ Đerić, V.: *“3D” tehnika gasenja požara...*

⁵ *Stabilne instalacije za gasenje pozara*

Conclusion:

Given the foregoing, we can conclude that a fire emergency can cause great damage both to human lives and to cultural goods, if there is a lack of: adequate preventive protection, particularly adequate planning, adequate training of museums staff, adequate technical equipment and timely assessment and response to that emergency. Regarding the state of the response preparedness in the event of a fire of the museums in the Republic of Macedonia, several questions can be opened:

- Are our museums ready to respond to the fire risk?
- How many employees are trained to respond to this risk?
- Are museums equipped with fire extinguishers?
- Do the museums' managers have a responsible attitude towards the need for protecting of the collections from fire?
- To what extent does the community allow museums to respond to the risk of fire?

Bibliography:

1. NPS *Museum Handbook*, Part I (2002), Chapter 9: Museum Collections Security and Fire Protection. [https://www.nps.gov > museum > publications](https://www.nps.gov/museum/publications) (2018)
2. Поцевска, В.: *Прирачник за постапки во итни ситуации. Насоки за музејските и конзерваторските установи...* МНК ИКОМ, Скопје, 2013.
3. Спасић, С.: *Тактика гашења пожара*, Београд 2012 <https://www.scribd.com/document/264357023/Taktika-Gasenja-Pozara> (2018)
4. *Stabilne instalacije za gasenje pozara inertnim i drugim gasovima gasovima*. [https://almaks.rs > wp-content > uploads > stabilne instalacije za gasenje pozara inertnim i drugim gasovima](https://almaks.rs/wp-content/uploads/stabilne_instalacije_za_gasenje_pozara_inertnim_i_drugim_gasovima) (2018).
5. *Stabilne instalacije za gašenje požara vodom, potapanjem tipa drenčer* www.scribd.com/doc/220918287/Stabilne (2018)
6. Đerić, V.: *“3D” tehnika gasenja požara u zatvorenom prostoru*. <https://dokumen.tips/documents/3d-tehnika-gasenja-pozara.html> (2018).